Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi
Yıl: 2020, 12(23): 474-492

Journal of Academic Researches and Studies
Year: 2020, 12(23): 474-492

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Paper Type: Research Paper

TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN MADUN SİYASETİ VE AK PARTİ'NİN İKTİDAR OLUŞUNA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

***

AN EVALUATION ON THE CHANGING SUBALTERN POLITICS AND THE BECOMING POWER OF AK PARTY

Doç. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR
Çankırı Karatekin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
gurbuzozdemir_4@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-6237-1507

Öz

"Madun" kavramı, toplumdaki göçmen, gecekonducu, işsiz, evsiz, işportacı gibi alt kesimleri içine almaktadır. Bu kesimlere yönelik birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında, özellikle Asef Bayat'ın İran özelinde yaptığı çalışmalar ilgi çekmektedir. Bayat'ın görüşleri, Türkiye'de de kendisini göstermiş ve madun siyasetinin farklı görünümleri 1990'ların ortasına kadar sürmüştür. Bayat'ın ifadesiyle, tek amaçları hayata tutunabilmek olan madunların, siyasetten doğrudan hiçbir beklentileri bulunmamaktadır. Ancak bu ruh hali, 1990'larda belediyelerde iktidar olmaya başlayan Refah Partisi'nin sosyal belediyecilik uygulamalarının etkisiyle değişmeye başlamıştır. Yeni süreç, Türkiye'de siyaseti derinden etkileyecek şekilde, madunları doğrudan siyasete yöneltmiş ve onları dikkate alanların seçim kazandığı bir dönem başlatmıştır. Sonuçta, siyasete damgasını vurmaya başlayan madun kesimler, kendilerine yönelik politikaları önceleyen AK Parti'yi iktidar yapmış ve bu iktidarın uzun yıllar devamını sağlamıştır. Bu çalışmada, Türkiye'de değişen madun siyaseti ve madunların AK Parti'nin iktidar olma süreciyle ilişkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede; öncelikle Türkiye'de madunlar ve madun siyaseti ortaya konulacaktır. Sonrasında, madunların değişen siyaseti ve bunu hazırlayan ortam aktarılacaktır. Nihayetinde ise, bu değişimin, madunlara yönelik politikaları öne çıkaran AK Parti'yi iktidar yapma ve iktidarda tutma süreci değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Yoksulluk, Madunlar, Madun siyaseti, Sosyal Politika, AK Parti.*

Abstract

The concept of "Subaltern" includes the lower sections of society such as immigrants, squatters, unemployed, homeless, peddlers. It is known that many studies have been done for these sections. Among these, especially the works of Asef Bayat are interesting. Bayat's view about Iran in particular also showed itself in Turkey and different views of subaltern politics continued until the mid-1990s. In Bayat's words, the subalterns, whose only purpose is to hold on to life, have not direct expectations from politics. However, this habit began to change due to the social municipal practices of the Welfare Party (Refah Partisi), which started to be in power in the municipalities in the 1990s. The new process, in a way that deeply affects politics in Turkey, have directly conducted the subalterns to politics and iniated a period in which those who considered the subalterns won elections. As a result, the subalterns that started to make their mark on politics gave the power to the Justice and Development Party (AK Parti) which prioritised its policies towards the subalterns and ensured the continuation of this power for many years. In this study, the changing subaltern politics in Turkey and the relationship of subaltern with the AK Parti's process of becoming the power will be discussed. In this context, firstly, the subalterns and subaltern politics in Turkey will be introduced. After that, the changing politics of the subalterns and the environment that prepared it will be examined. In the end, the process of making and keeping the AK Party in power, which put forward the policies towards the subalterns, will be evaluated.

Keywords: *Poverty, Subaltern, Subalterns Politics, Social Policy, AK Party (Justice and Development Party).*

Geliş Tarihi / Received: 02.04.2020
Kabul Tarihi / Accepted: 03.07.2020

1. GİRİŞ

"*Madun*" kavramı, çok farklı açılardan incelenmekle birlikte, genelde sosyoekonomik bir içerikle ele alınmaktadır. Kavrama sosyoekonomik açıdan bakıldığında ise, dar ve geniş anlamalara sahip olduğu görülmektedir. Dar anlamda sadece yoksul kesimleri anlatırken, daha geniş anlamda toplumdaki göçmen, gecekonducu, işsiz, evsiz, işportacı, dezavantajlı vb. farklı nitelikteki toplumdan dışlanmış tüm alt kesimleri ifade etmektedir. Literatüre bakıldığında, madunlara ilişkin birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlar arasında özellikle İranlı yazar Asef Bayat'ın çalışmaları, çalışmamız açısından önem arz etmektedir. Zira madunları ve onların enformel hayatlarının gündelik eylemlerini, İran özelinde gözlemleyen Bayat, *maduniyete* ve *sokak siyaseti* olarak tanımladığı *madun siyaseti*ne ilişkin özgün teorik bir çerçeve oluşturmuştur.

Bayat'ın çalışmalarının özgünlüğünü artıran hususlardan birisi, ortaya koyduğu teorik çerçevenin sadece İran'da değil, başta Ortadoğu olmak üzere tüm Küresel Güney ülkelerini de kapsamasıdır. Bu bağlamda, doğrudan herhangi bir somut analize konu yapmamakla birlikte, Bayat'ın görüşlerinin Türkiye'yi de içine aldığı görülmektedir. Türkiye'de 1950'den başlayarak sahada yaşanmış olan süreç ve gelişmeler, bu tespiti doğrular niteliktedir. Zira 1950'lerde başlayan ve 1980'lerde zirve yapan göç ve sonrası süreçlerin, Türkiye'de madunları ortaya çıkardığı gibi, bu kesimlerin hayatta kalabilme çabası içerisinde *madun siyaseti* pratiklerini uygulamaya mecbur ettiği görülmektedir. Kısacası, Bayat'ın İran özelinde madunlara ilişkin ortaya koyduğu süreçler, yoğunluk dereceleri farklı olsa da Türkiye'de de kendisini göstermiştir.

Türkiye'de *maduniyetin* ve *madun siyasetinin* farklı görünümleri 1990'ların ortasına kadar sürmüştür. Bayat'ın ortaya koyduğu şekliyle, *madun siyaseti* bağlamında tek amaçları hayata tutunabilmek olan ve siyasetten doğrudan hiçbir beklentileri olmayan *madunların* ruh hali, 1990'larda belediyelerde iktidar olmaya başlayan Refah Partisi'nin madunlara yönelik söylemleri ve yürüttüğü sosyal belediyecilik uygulamaları sayesinde değişmeye başlamıştır. Başlayan değişimle *madunlar,* madun siyaseti pratiklerini aşan şekilde beklentilere girmişler ve doğrudan siyasi amaçlı faaliyetlere yönelmişlerdir. 1994, 1997 (28 Şubat) ve yine 1999-2001 sosyoekonomik ve sosyokültürel krizlerin de yaşandığı yeni süreç, Türkiye'de *madunları* ve dolayısıyla Türk siyasetini derinden etkileyecek gelişmelere sahne olmuştur. Artık Türkiye'de, gücünün farkına varan *madunlar,* demokratik sistemin bir getirisi olarak, kendilerini dikkate alan, kendileriyle sağlıklı iletişim kuran ve beklentilerine cevap veren partilerin seçim kazanıp iktidar olduğu bir süreç başlatmışlardır. Bu cümleden olarak; madunların değişmeye başlayan bu ruh hali, beklentilerine yönelik politika ve uygulamalara önem veren ve bunları hayata geçiren AK Parti'nin iktidar olmasında önemli bir etken olmuş ve bugüne kadar gelen süreçte de Türk siyasetine damgasını vurmayı sürdürmüştür.

Bu çalışmada; AK Parti'nin gerek yerelde ve gerekse merkezi yönetimde iktidar olması ve uzun yıllar da iktidarda kalmasında, Türkiye'deki *madunların* ve değişen *madun siyasetinin* büyük etkisinin olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede; öncelikle Türkiye'de madunlar ve madun siyaseti ele alınacaktır. Sonrasında, *madunların* değişen siyaseti ve bunu hazırlayan ortam aktarılacaktır. Nihayetinde ise, bu değişimin, *madunlara* yönelik politikaları öne çıkaran AK Parti'yi iktidar yapma ve iktidarda tutma süreci değerlendirilecektir.

2. ASEF BAYAT BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE MADUNLAR VE MADUN SİYASETİ

Madun ve *maduniyet* kavramlarının köklerini Karl Marks'a kadar götürmek mümkündür. Zira Marks, madun gruplara ilişkin olarak *tüm sınıfların süprüntüsü, aşağısı ve tehlikeli sınıflar* gibi anlamlara karşılık gelen *lümpen proletarya* kavramını kullanmıştır. Kavramın aşağılayıcı bir içeriğe sahip olduğu düşüncesiyle Marks'ı eleştiren bazı yazarlar, *lümpen proletarya* yerine farklı kavramlar kullanmışlardır. Örneğin Cohen (1982), *proto-proletaryayı* kavramını, Worsley (1984) *kent yoksulları* kavramını kullanmıştır. Bununla birlikte terim olarak *madun,* ilk olarak *subalterno* ifadesiyle Gramsci tarafından ifade edilmiştir. Ancak Gramsci, *subalterno* ifadesine sınıf kavramından daha geniş bir anlam yüklemiştir. Zira Gramsci, bu kavram ile esasen hegemonya altındaki tüm kitleleri anlatmıştır. Dolayısıyla Gramsci'nin kavramı ile *madun* kavramı etrafında şekillenen maduniyet ekolünün kavrama yüklediği anlam farklılaşmıştır (Türköz, 2014: 91).

Madun kelimesi köken itibariyle Arapça olup "Alt aşamada olan, aşağıda olan" gibi anlamlara sahiptir (TDK, 2020). Bununla birlikte *madun* ve onun bir türevi olan *maduniyet* kavramlarının farklı açılardan tanımlarının yapıldığı da bilinmektedir. Bunlar arasında özellikle maduniyet ekolüne mensup Spivak(1988) kaavramı, "madun özne-olmayan bir öznedir ve konum-olmayan bir konum işgal eder" şeklinde tanımlamıştır. Yine Spivak (1988: 276), maduniyet kavramını, "konuşmaya muktedir olamama" şeklinde ifade etmiştir. Dolayısıyla O'na göre, tarihi yazanlar her zaman konuşanlar (güçlüler) olduğu için, maduniyete "tarihi süreçteki bilginin sınırı" anlamını yüklemektedirler. Spivak'a göre, maduniyetini bu şekilde kabul etmek ise; madunun sesini tarih içinde yeniden keşfetmek idealini kaybetmek, madunu kaybolduğu tarihin içinden çıkarmak gibi bir hedeften sapmak ve madun öznenin otonom olduğunu gerçeğini sorgulamak demektir.

Madun kavramını farklı açılardan ele almak mümkün olmakla birlikte; kavramı, tarihte yaşanan süreçler açısından ele alan başlı başına bir ekol ortaya çıkmıştır. Madun kavramı etrafında şekillenen bu ekol, Spivak'ın da içinde bulunduğu *maduniyet ekolü*dür. Bu ekol, temsilcileri arasında Ranajit Guha, Gayatri Cahkravorty Spivak, Gyan Prakash ve Gyanendra Pandey gibi isimlerin yer aldığı bir tarih ekolüdür.Ekol, Hindistan'da İngiliz sömürgesi sonrası ortaya çıkan kolonyal ve milliyetçi tarih yazımı eleştirisinden doğmuştur. Bu ekol, modern Hint toplumunu oluşturan temel itici gücün Hintli seçkinlerin olduğunu vurgulayan ve diğer bütün sosyal grupları dışlayıcı bir tavır geliştiren kolonyal ve milliyetçi tarih çalışmalarını seçkinci bularak eleştirmiştir. Kolonyal tarih yazımında Hintlilerin ortaya koyduğu başarılar İngiliz yöneticilerine ve onların politikalarına bağlanırken, milliyetçi tarihçilere göre ise bu başarıların sahibi Hint kökenli seçkinler ve onların fikirleridir. Maduniyet ekolü ise bu başarıya halkın ve alt kesimlerin yapmış olduğu katkıları görmezden gelen her iki tarih yazımına karşı çıkmıştır (Türköz, 2014: 90; Ergene, 1999: 33). Buradan hareketle ekol, bu hâkim tarih yazımının dışına çıkılıp, "aşağıdan bir tarih" anlayışıyla alternatif bir yaklaşımı ortaya koymuş ve bu süreçte de bir *yerli madun* kimliği keşfetmeye çalışmıştır. Şunu da ifade etmek mümkündür ki, bu ekol, başta E. P. Thompson olmak üzere İngiliz Marksistlerden ve ayrıca Edward Said'in *Şarkiyatçılık* (2012) adlı eserinde ortaya koyduğu düşüncelerden etkilendikleri bilinmektedir.

Bu arka planla birlikte, yapılan çalışmalarda *madun* kavramı genellikle sosyoekonomik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu çalışma da, madunlara ve maduniyete sosyoekonomik açıdan bakılmaya çalışılmıştır. Madunlara bu açıdan bakıldığında; modern hayatın tüm zorluklarına rağmen şehirde hayatta kalmaya çalışan, bu sebeple enformel tecrübelerle beslenen ve adeta modern dünyada istenmeyen yoksul, göçmen, gecekonducu, işsiz, evsiz, işportacı gibi toplumun alt kesimlerinden oluştukları görülmektedir. Bu bağlamda madunlar, birçok çalışmaya konu olmuş ve farklı kesimlerce farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Örneğin Chicago Ekolü, madunları bir sosyal sapma hali olarak nitelemiş ve bundan kurtulmanın yolunu ise onların modernleştirilmeleri olarak göstermiştir (Stonequist, 1935; Park, 1982). Bunun aksine madunların şehre/sisteme iyi uyum sağladıklarını söyleyen görüşler de ortaya konulmuştur (Castells, 1983). Bu bağlamda, İranlı yazar Asef Bayat (2006: 134-135; 2008: 10) ise, konuya oldukça farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Bayat, birbirine zıt gibi görünen bu yaklaşımların hepsinin, insan onuruna aykırı şekilde "modernleştirici dayatma" niteliğine sahip olduğunu ve bu sebeple özünde aynı şeyi ifade ettiklerini belirtmiştir. Zira onlar, önce bir "ideal insan" kurgusu yapmakta ve sonra bu sonuca indirgemeci bir anlayışla "modern insan" ile ulaşılabileceğini doğrudan ya da dolaylı olarak vurgulamaktadırlar. Bu yaklaşımları reddeden Bayat (2008: 38), madunların enformel hayat tarzına, modernlik karşıtı uyumsuz insanlar oldukları için değil, modernliğin pahalı bir keyfiyet olmasından dolayı mecbur kaldıklarını söylemektedir. Bayat (2006: 47), İran'da özellikle Tahran'ın çeperlerinde hayatta kalma mücadelesi veren madunların enformel hayatlarını ve bu eksende gerçekleşen eylemlerini yeni bir kavramsal çerçevede gözlemleyerek, madunlara ilişkin bir "enformel siyaset teorisi" ortaya koymuştur. Bu teori çerçevesinde Bayat (2006: 47-48; 2008: 36), gecekonducuların kamu arazisine, işportacıların esnafın iş alanına, göçmenlerin belediye hizmetine ya da evsizlerin her türlü boş yapıya doğru işleyen madun siyasetinin amaca ulaşmada devrimler kadar etkili olduğunu belirtmektedir.

İşte çalışmamızın önemli bir kavramı olan *madun (sokak) siyaseti*, Bayat'ın ortaya koyduğu enformel siyaset teorisi bağlamında ele alınmıştır. Bu çerçevede Bayat (2008: 31, 32), öncelikle madun siyasetinin, siyasi bir ideolojiye dayanmaksızın ve siyasi bir amaç olmaksızın, sadece hayatta kalabilmek amacıyla kendiliğinden geliştiğini belirtmektedir. İçinde bulundukları şartlardan dolayı

kendilerini zaten yerleşik düzende konumlandıramayan madunların, doğrudan siyasi bir hedefe sahip olmalarının oldukça zor olduğunu özellikle ifade etmektedir. Dolayısıyla madun siyaseti, sınıf bilincine dayalı planlı eylemin (devrim) gerekliliğine inanan Marksist bir içeriğe sahip değildir. Gramsci'nin "pasif devrimi"nden de farklı olarak, sadece yaşayabilmek için kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle madun siyaseti, şekli ve etkisi dönemsel olarak değişse de, madunlar ile otorite arasında sokağın fiziki ve sosyal görünümünde kendiliğinden ve her an şekillenmektedir. Ancak Bayat, madunların sokakta otoriteyle karşı karşıya kaldıklarında, o ana kadar sessiz olarak elde edilen kazanımlarını, sahip oldukları potansiyelle bu defa birden bir bütün olarak savunmak zorunda kalabildiklerine de işaret etmektedir. Bu durumda dahi madun siyaseti, yeni kazanımlar elde etmek için girişilmiş bir kolektif eylemliliği değil, sadece mevcut kazanımları korumaya yönelik bir "kolektif savunmayı" anlatmaktadır (Özkazanç ve Ağtaş, 2006: 18). Bununla birlikte, Bayat (2006: 143, 145; 2008: 15. 16), gelişen şartların zorlaması ve oluşan konjonktüre bağlı olarak, madun siyasetinin bünyesinde, doğrudan siyasi alana kayabilme potansiyelinin olduğunu da belirtmektedir. Kısacası Bayat, madun siyasetinin kodlarını ararken, hem birbirlerinin varlık sebebi olan hem de madunların yaşamalarına hatta şartların zorlamasıyla şehirde söz sahibi olmalarına zemin hazırlayan "gayr-ı sivil toplum", "sessiz tecavüz", "pasif ağlar" gibi kavramlar ekseninde özgün bir teorik çerçeve ortaya koymaktadır.

Bayat'ın, madunlara ilişkin olarak İran özelinde ortaya koyduğu bu teorik çerçevenin, genel olarak Ortadoğu'yu hatta Küresel Güneydeki tüm ülkeleri kapsadığı anlaşılmaktadır. Çalışmalarının sunuş kısmından ve/veya Ortadoğu ülkelerine dair yaptığı genellemelerden hareketle, görüşlerinin doğrudan olmasa da dolaylı şekilde Türkiye'yi de içine aldığını ve teorisinin büyük ölçüde Türkiye için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin neo-liberalizmin damgasını vurduğu 1980 öncesinde milliyetçi-popülist rejimlere sahip olan Ortadoğu ülkeleri arasında Türkiye'yi de zikretmesi bu bağlamda önemlidir (Bayat, 2006: 65). Bu çerçevede Türkiye'ye bakıldığında, 1950'li yıllardan itibaren sanayileşmeye bağlı olarak yoğunlaşan bir göç sürecinin olduğu ve göçün, dönüştürücü etkisiyle birçok alanda önemli değişimler meydana geldiği görülmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 250; Keçeli ve Çelikoğlu, 2014: 41). Bu değişim, öncelikle şehir-kır nüfus dağılımında kendisini göstermiş ve 1950'de nüfusun %25'i şehirlerde yaşarken, bu oran 2019 yılında %92,8'e[1] yükselmiştir (bkz. tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047). Ayrıca bu süreç, hiçbir planlama yapılmadan 20-30 yıl gibi kısa bir süreye sığdırıldığından birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Sonuçta, Türkiye'deki yaşanan göç, büyük şehirlerin çeperlerinde hayatta kalmak için birçok sorunla boğuşmak zorunda kalan madun kesimler ortaya çıkarmıştır (Sezal, 1992: 115-117).

1960'larda başlayıp 1970'li yıllarda zirve yapan krizlerin ciddi boyutta sosyal ve ekonomik sorunlara yol açtığı dikkate alındığında; Türkiye'deki durum, madunlar açısından İran'dakinden çok farklı olmamıştır. Dahası 1980 sonrası benimsenen neo-liberal politikalar, mevcut duruma çok boyutlu yeni sorunlar eklediğinden, madunlar bir mağduriyet ve dışlanma krizi ile karşı karşıya kalınmıştır (Özkazanç ve Ağtaş, 2006: 10). Zira neo-liberal politikalar, devleti, madunların koruyucusu olan "sosyal" niteliğinden hızla uzaklaştırmış ve sosyal devletten boşalan alanı, piyasanın getirdiği risk, belirsizlik ve güvensizlik doldurmaya başlamıştır (Gorz, 2001: 82). Böylelikle işsizlik, yoksulluk gibi sorunların çözümünde, öncelikle devletin değil bireyin sorumlu olduğu anlayış egemen olmuş ve vatandaş çoğu kez bu sorunlar karşısında tek başına kalmıştır (Koray, 2012: 145, 177).

Türkiye'de yaşanan birçok gelişmeden dolayı giderek çaresizleşen madunlar, kısa sürede enformel sektörlerde çalışmaya açık kayıt dışı birer ucuz emeğe dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla madunlar, çalışıyor olsalar dahi, enformel sektörlerde aldıkları ücretin yetersizliği, kayıt dışı ve düzensiz istihdam, sosyal güvence yoksunluğu gibi sebeplerden dolayı çalışmaları geçinmeleri için kafi gelmemiş ve kaçınılmaz olarak yardıma muhtaç olmuşlardır. Bu duruma, yaşadıkları evlerin kalitesizliği ya da kamu hizmetlerinden mahrumiyet de eklenince; şehre ister ilk isterse sonradan göç etmiş olsun tüm madunlar, Türkiye'de de kötü şartlar ve mağduriyetlerle karşı karşıya kalmışlardır.

[1] Bu oranın yüksek çıkmasında, Türkiye'de şehirlerdeki nüfusun artmasıyla birlikte 12 Kasım 2012'de kabul edilen "Yeni Büyükşehir Kanunu" olarak tanınan 6360 Sayılı Kanunun da büyük etkisi vardır. Zira geniş bir alanda etkili olan kanuna göre köy ve beldeler en yakın ilçeye bağlanmış ve il özel idareleri kaldırılarak kırsalı da içine alan bölgelerde yaşayan insanlara şehirli statüsü verilmiştir.

Üstelik 1990'lı yıllarda Doğu-Güneydoğu'da yaşanan terör olayları sebebiyle başlayan yeni göç dalgası, yeni bir mekânsal yoğunlaşmayı da beraberinde getirerek maduniyete yeni bir boyut kazandırmıştır. Kısacası 1950'li yıllardan itibaren var olan bu ve benzeri sorunlara, 1980'li ve 1990'lı yıllarda ortaya çıkan olumsuzlukların eklenmesiyle, Türkiye'de madunlar açısından içinden çıkılmaz bir durum oluşmuştur (Sağlam, 2006: 40-42). Bu çıkmazdan kurtulabilmek adına ortaya konulan ve Bayat (2006: 52)'ın "kolektif mal ve hizmetlerden pay alamayan madunların yeniden bölüşüme katılması" olarak tanımladığı madun siyaseti, bir mecburiyet olarak Türkiye'de de kendisini göstermiştir. Örneğin yaşanan mağduriyetlerin başında gelen "barınma" sorunu, bir madun siyaseti pratiğiyle işgal edilen kamu/vakıf arazileri üzerine, yine bir gecede "kafalarına sokacak" şekilde inşa ettikleri gecekondularla çözülmeye çalışılmıştır. Barınma sorununu bu şekilde çözmeye çalışan madunlar, kamu hizmetinin yokluğundan kaynaklanan sorunlara yönelik ise, örneğin çöpleri yakmak, elektrik hatlarına kaçak tel atmak, kanalizasyonları yakın derelere ya da kuyulara vermek gibi pratikler keşfetmişlerdir (Bkz. Bayat, 2008: 78; Özdemir, 2014).

Gecekondu yapımı ve dahi kamu hizmetlerinden kaçak faydalanmak kanunen bir suç olduğundan, Türkiye'deki madunlar da, bir gecede konan gecekondunun bir gecede yıkılması ya da kaçak yararlanılan hizmetlerin ellerinden her an alınması tehdidiyle kaşı kaşıya kalmışlardır. Bu tehdit karşısında madunlar, Bayat (Bkz. 2008: 47)'ın ifadesiyle, bir direnme gücü olarak kendiliğinden oluşan pasif ağları dönem dönem aktifleştirmişlerdir. Pasif ağlar, gecekondu yıkımlarına, işportacıların mallarına el konulmasına, kâğıt toplayıcıların ardiyelerinin kapatılmasına vb. karşı bir kolektif savunma olarak giderek yaygınlaşmıştır (Özkazanç ve Ağtaş, 2006: 14). Buna karşılık, yıkma yetkisine sahip olan ancak gecekondu mahallelerini oy deposu olarak gören siyasiler (örneğin belediye başkanları) ise, böylesi bir tepkiyle karşılaşmamak için çoğu kez toleranslı davranmak zorunda kalmışlardır. Hatta pasif ağların kolektif gücünden çekinen yetkililer, gecekondu yapımına göz yummakla kalmayıp, elektrik, su, kanalizasyon gibi hizmetleri kısmen de olsa sağlama ihtiyacı hissetmişlerdir. Kısacası büyük ölçüde otorite ile madunlar arasındaki ilişkinin aldığı niteliğe bağlı olarak, madun siyaseti pratikleri bazen akamete uğramış olsa da çoğunlukla amacına ulaşmıştır (Bkz. Bayat, 208. 43). Sonuçta, şehirlerin çeperlerinde madunların yaşadığı yoksul gecekondu mahalleler oluşmuş ve buralar, sahip olduğu kendine has karakteriyle barınmanın çok ötesinde yerine getirdiği işlevlerle madun siyasetinin bir aracı haline gelmiştir (Bkz. Özdemir, 2013: 949-950).

Türkiye'deki madunlar da, Bayat'ın ifadesiyle madun siyasetinin bir suç olduğunun farkındadırlar. Ancak yaşamak için buna mecbur olduklarını özellikle belirtmektedirler. Bu mecburiyet söylemi, Bayat (2008: 42)'ın, madunların "başka çaresi olmama", "mecbur kalma" gibi durumlarını anlatan "sokak siyasetinin ahlaki söylemi" ile örtüşmektedir. Türkiye'de, "almış olduğu kömür yardımının bir kısmını kullanıp, diğer kısmını ise parça parça satıp nakit ihtiyacını karşılayan" bir madunun "buna mecburum" demesini (Kök, 2011: 208), bu ahlaki söylemin yansımasına bir örnek olarak vermek mümkündür. Yine sokak siyasetinin ahlaki söyleminin Türkiye'de yaşanan oldukça ilginç bir örneğini; madun bir annenin, ışıklarda mendil satan ve polis/zabıta gelince kaçan çocuğuna, birilerinden aldığı taktikle, kaçmamasını salık vermesinde görmek mümkünüdür. Zira anne, yakalandığı zaman devletin çocuğunu okula gönderdiğini ve kendilerine maaş bağlandığını öğrenmiştir. Böylece "hile" ile hem çocuk okula gitmiş hem de belli bir nakit gelire sahip olunmuştur. Madunların, kamu imkânlarını bu ve benzeri hileli yollarla ele geçirdikten sonra buna mecburuz demelerini, Bayat'ın ifadesiyle, sokak siyasetinin bir "ahlaki söylemi" olarak değerlendirmek gerekir. Kısacası, Türkiye'de de otoriteye karşı zayıf olduklarının farkından olan madunlar, kaybedecekleri kesin olan bir mücadeleye doğrudan girmektense, günlük hayatın içinde mecburen ürettikleri pratiklerle ilerlemeyi tercih etmişlerdir.

Öte yandan Türkiye'deki madun siyaseti de, Bayat'ın tespitindeki gibi, esasen siyasi değil ekonomik ve sosyal saiklerle gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, doğrudan amaçlanmasa da madun siyaseti pratiklerinin, örneğin gecekondu yapımının siyasi yansımaları da ortaya çıkmıştır. Zira işgal edilen araziler kamuya/vakıflara ait olup, inşa edilen gecekondular imarsız ve kullanılan hizmetler de kaçak olunca, madunların, kazanımlarını korumak için muhatap oldukları kimseler kaçınılmaz olarak siyasiler olmuştur. Esasen siyasi süreçlerde konumlanamayan madunlar, bu ve benzeri şartların zorlamasıyla siyasetin konusu haline gelmişlerdir. Kısacası madun siyasetinin doğrudan olmasa da, dolaylı olarak siyasi uzantıları ortaya çıkmıştır. Madunlar, çaresizlik döngüsüne girmiş kalabalıkların

takatsizliklerini anlatan bir ruh haliyle siyasetten hiç umutlu olmadıkları halde, örneğin seçimlerde oy kullanmayı sürdürmüşlerdir. Bu durumu ortaya koyması bağlamında bir alan araştırmasında çarpıcı örnekler yer almaktadır (Bkz. Kök, 2011: 189). Örneğin Ankara Sincan'da oğlu, torunu ve hasta eşi ile pencereleri naylonla kaplanmış küçük bir gecekonduda yaşayan Hatice Hanım, kendisi için karton toplamakta kullandığı el arabasından başka siyaset olmadığını, onun dışındaki siyasetin karnını doyurmadığını ifade etmesine rağmen oy verdiğini belirtmiştir. Yine Keçiören'de hemen hemen aynı hayat şartlarına sahip Melahat Hanım da, oy vermeye gittiğini ancak kimsenin umurlarında olmadıkları için kime oy versem bir şeyin değişmediğini ve damgayı hepsine bastığını söylemiştir. Madun siyaseti açısından paradoks gibi görünen bu ve benzeri durumlar, siyasi bir amaç ya da beklenti içinde olmaktan ziyade, genel anlamda şehirde sessiz ilerleyişlerini sürdürmek ya da en azından kazanımlarını korumak kaygısıyla siyasilerle girdikleri patronaj ilişkinin bir sonucu olarak görülmelidir. Madunlar, esasen böyle bir ilişkiyle, yeni bir sessiz tecavüz taktiği olarak siyasilerin kendilerini oy kaynağı olarak görmelerini fırsata çevirmeye çalışmışlardır. Bu noktada Bayat (2008: 52, 53, 77), İran'daki olumsuzlukların aksine, demokratik sistemlerde bu şekilde avantajların olduğunu özellikle belirmektedir. Zira siyasetçilerin, seçimlerde madunlardan oy alabilme çabasının sonucu, değil gecekondu yıkmak aksine hizmet sunma hatta tapu verme gibi vaatlerde bulunmaya kadar gittikleri görülmektedir. Böyle bir ilişkinin sonucu olarak, örneğin Türkiye'de 1966'da çıkartılan Gecekondu Kanununun gecekonduların kalıcılaşmasının önünü açtığını söyleyebiliriz.

1980'lere gelindiğinde ise, İran'daki otoriter uygulamalar, madun siyasetini çıkmaza sokarken; Türkiye'de ise şehirde ilerleyişini sürdüren madunlar, çok partili hayatın getirdiği oy kaygısıyla oluşan rekabetten yararlanarak kazanımlarına yenisini eklemiş ve meşrulaşmaya başlayan fiili duruma (sessiz tecavüzlere) resmiyet kazandırılması sürecini başlatmıştır (Bkz. Bayat, 2008: 247). Örneğin işgal edilen arazilere mülkiyet hakkı doğuran "Tapu Tahsis Belgesi"nin 1984'te verilmesi bunun en önemli sonucudur (Şenyapılı, 2000). Kısacası, şehirde varlıkları dahi sorgulanan madunların, madun siyaseti bağlamında 1990'ların ortalarına kadar siyasetle ilişkisinin, genelde dolaylı ve savunma seviyesinde yani kazanımlarını kaybetmeme amacına dönük cereyan ettiği görülmektedir.

3. DEĞİŞEN MADUN SİYASETİ VE TÜRK SİYASETİNE ETKİSİ

Türk siyasi hayatında, 1990'lı yılların ortasından itibaren başlayan ve günümüz siyasetine de yön veren önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerde, özellikle madunlar merkezi rol oynamıştır. Uzun bir zaman dilimine yayılan bu gelişmelerin ilk adımı, İstanbul'un Şişli İlçesinden ayrılarak ilçe yapılan Kâğıthane'de, 29 Aralık 1991'deki belediye başkanlığı ara seçimiyle atılmıştır. Mensupları çoğunlukla madun göçmenlerle aynı profile sahip olan ve bu dönemde yükselişe geçen Refah Partisi (RP), madunların yoğun yaşadığı Kâğıthane'de, onların beklentilerini içeren söylemlerinin de etkisiyle seçimi kazanmıştır. RP, bu süreçte sosyal demokrasinin dilini kendi siyasi söylemlerine uyarlayarak kullanmıştır. Örneğin halkın yönetime aktif katılarak seçtiklerini doğrudan denetleyebilmesine imkânı sağlayan "Halk Meclisi" uygulaması bunlardan birisi olmuştur (Doğan, 2017: 41).

RP, ilk defa Kâğıthane sürecinde hayata geçirdiği halk meclisi uygulamasını, daha sonra "SE-DE (Seçtiklerini Denetle) Projesi" adıyla kurumsal hale getirmiştir. SE-DE projesiyle başarılı kampanyalar yöneten RP, madun kesimlerden ciddi bir destek kazanmış ve onları, kadınlar ve genç işsizler de dahil olmak üzere siyasi hayata çekmeyi başarmıştır (Turan, 2008: 259). Adeta bir prototipe dönüşen Kâğıthane, madunların bir şeyleri değiştirebileceklerine inanmalarına ve yerel siyasetten ciddi bir beklenti içerisine girmelerine zemin hazırlamıştır. Bu durumu fırsat bilen madunlar, önceden hiçbir beklentilerinin olmadığı seçimlerde daha kararlı ve daha dikkatli davranmaya başlamışlardır (Doğan, 2017: 38-39). Kısacası, RP, Kâğıthane'de madunlara yakın duruşu, onların beklentilerine cevap vermesi ve vurguladığı "adil düzen" söylemini pratiğe aktaran performansıyla, şehirde var olmaya çalışan madun kesimler için bir umut kapısı haline gelmiştir.

Madunlar, ikinci adım olarak; siyasete dönük değişmeye başlayan ruh haliyle, enformel hayatlarına madun siyasetine ihtiyaç bırakmadan iyileşme vadeden bu hareketi kendilerine yakın görerek, 27 Mart 1994 Mahalli İdareler Seçimleriyle belediyelerde iktidara taşımıştır. Zira RP, Kâğıthane'de insanı merkeze alarak, belediye ile halkı bütünleştiren ve tüm sorunları bu anlayış çerçevesinde çözmeye çalışan farklı bir hizmet anlayışı ortaya koymuştur (Tarım, 2013). Diğer bir deyişle 1994 seçimlerine, RP'nin seçim beyannamesinde "kimsesizlerin kimsesi" ifadesiyle

söylemleşen *sosyal belediyecilik* damgasını vurmuştur (Öztürk ve Gül, 2012; Şentürk ve Kocabaş, 2016: 13, 14, 21, 49, 53). Akşin (ty., 167), RP'nin bu sonucu elde etmesinde, kendi çabasıyla birlikte, diğer partilerin madun kesimleri dikkate almayan yaklaşımlarının etkisinin olduğunu da belirtmektedir. RP'nin sosyal belediyecilik anlayışı, ilk zamanlar çok sistematik değilken, geniş taban arayışı sırasında geliştirdiği yöntemler süreç içerisinde belirginlik kazandıkça sistematik hale gelmiştir. Böylelikle RP, sosyal belediyecilikte, adeta uygulamadan teoriye dönüşen bir model ortaya çıkarmıştır. Hatta başlangıçta orta sınıf tarafından kuşkuyla bakılan RP, gerçekleştirdiği sosyal belediyecilik sonucu bu kesimlerce de kabul görmeye başlamıştır (Erder ve İncioğlu, 2013: 11, 12).

Öte yandan RP'li belediyeler, özellikle 1994 ekonomik krizinin doğurduğu işsizlik ve yoksulluk ortamında uyguladıkları sosyal belediyecilikle kendilerini belirgin bir şekilde göstererek halk nezdinde ciddi anlamda itibar kazanmışlardır. Örneğin Ramazan'da ilçe merkezlerine kurulan iftar çadırlarıyla her gün binlerce kişiye sıcak yemek ulaştırmaları dikkati çekmiştir. Yaşanan ekonomik kriz karşısında bununla sınırlı kalmayan RP, belediyeleri ve teşkilatlarıyla gıdadan yakacağa hatta nakit yardımına kadar her türden yardımlarla binlerce aileye rahat nefes aldırmıştır (Bulaç, 2009: 321). Bu dönemde RP'li belediyeler, halkın öncelikle ihtiyaç duyduğu hizmetlere yönelmesinin yanı sıra; bu hizmetlere ulaşmadaki bürokratik işlemleri kolaylaştırmış ve Beyaz Masa türü uygulamalarla kendilerini değerli hissettirecek şekilde halkla ilişki kurmuştur. Hatta yeni sosyal hizmetler üreterek, Türkiye'de sosyal hizmet kapsamını genişletmiştir. Bu faaliyetler, başta diğer partiler olmak üzere farklı kesimlerce önceleri salt seçim propagandası olarak algılanmış, ancak yapılanlar seçim dönemiyle sınırlı kalmayıp belediyelerin bünyesinde kurumsallaşınca bu algı değişmeye başlamıştır (Erder ve İncioğlu, 2013: 13,14).

RP'li belediyeler, *sosyal belediyecilik* anlayışıyla kanunların kendilerine yüklediği hizmetleri yerine getirmekle kalmamış, kanunla başka bir kuruma verildiği halde gerektiği gibi yapılamayan birçok hizmeti de yerine getirme çabasına girmiştir. Özellikle İstanbul halkı, gördüğü hizmetlerden dolayı, hizmet alma noktasında kendilerine en yakın gördükleri belediyeyi merkezi yönetime tercih eder olmuştur. Bu durum ise, sosyal sorumluluk açısından belediyelerin ve dolayısıyla bu anlayışı hayata geçiren RP'nin etkisini artırmıştır (Eryılmaz, 1998: 20, 21). Bu bağlamda, 1994 Mahalli İdareler Seçimlerinde RP'nin kazandığı ilçelerin, madunların yoğun yaşadığı bölgeler olması tesadüfî olmadığı gibi[2], RP'nin, 24 Aralık 1995 Genel Seçimlerde birinci parti (%21) çıkması da şaşırtıcı olmamıştır. Bu performans, RP kapatıldıktan sonra yerine kurulan Fazilet Partisi'ni dahi 1999 Mahalli İdareler Seçimlerinde birinci parti yapmaya yetmiştir (Erder ve İncioğlu, 2013: 15, 16). Bu süreçte yerel yöneticilerin, elde ettikleri tecrübelerle devleti nasıl yöneteceklerini öğrenmeleri de önemli bir kazanım olmuştur (Doğan, 2017: 170, 176). Kısacası, RP'nin başlattığı *sosyal belediyecilik* uygulamaları, bu dönemde artarak sürmüş ve belediyelerin ülkedeki öneminin artmasına yol açmıştır.

Konuya daha genel bakıldığında; Türkiye'de sosyal politika alanında RP'li belediyeler sayesinde yeni bir dönemin başladığını söyleyebiliriz. Bu yönde yapılanların yeterliliği tartışılabilir olmakla birlikte, bu noktada önemli olan, yoksulluğun ortadan kaldırılması, sosyal adaletin sağlanması, engellilerin sosyal hayata katılımı gibi konularda mevcut düzenlemeleri aşacak şekilde geri dönülmez bir dönemin başlamış olmasıdır (Altan, 2008, 76-77). Yeni dönem, sosyal adalet, adil düzen gibi söylemlere sahip RP'nin popülerliğini artırdığı gibi, bu söylemlerin yerine getirilmesi de madunlar nezdinde hareketin itibarını güçlendirmiştir. RP, bir yandan kendi gücünü artırırken, diğer yandan ise madun kesimlere kendi güçlerinin farkına varmalarını sağlayarak, hem madunlar hem de kendi açısından Türkiye'de siyasetin yönünün değişmesine zemin hazırlamıştır.

Şehirde sessiz ilerleyişini sürdüren madunlar açısından bakıldığında ise; 1994'ten itibaren başlayan süreçte, sadece bir oy deposu görülmelerinin ötesinde hem sorunlarını madun siyasetine ihtiyaç bırakmadan resmi ortamda çözen hem de kamu imkânlarına kavuşmada kendilerini gerçekten muhatap alan yeni bir belediyecilik anlayışıyla tanıştılar. Bu anlayış sayesinde, İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birçok şehirde, mahrum oldukları hizmetlerden şehrin yerleşikleri gibi faydalanmaya başladılar. Bu hizmet anlayışını ise, Beyaz Masa uygulamasıyla ihtiyaç duydukları her an yanlarında bulabildiler. 1990'ların ortasına kadar siyasetten hiçbir beklentileri olmayan ve hak talep

[2] Bu ilçeler için bkz. www.ysk.gov.tr/tr/27-mart-1994-mahalli-idareler-genel-secimi/2804.

etme seviyeleri de çok düşük olan madunlar, ilk kez kendilerinde resmi makamlardan (belediyeler) doğrudan bir şeyler isteme cesareti bulabildiler. Böylelikle, o güne kadar şehrin yerleşiklerince çoğu kez varlıkları dahi (bidon kafalı, göbeğini kaşıyan adam, halk sahilleri bastı vatandaş denize giremez oldu türü ifadelerle) sorgulanan madunlar, artık güçlerinin farkına ve şehre ait olmanın tadına varmaya başladılar. Bu durumdan ziyadesiyle memnun olan madunlar, RP'nin önlerini açan politikalarını da fırsat bilip çıtayı biraz daha yükselterek (özellikle hemşehri dernekleri gibi örgütlenmelerle) madun siyasetinden Türk siyasetine doğrudan damga vuracak noktaya geldiler. Yıllarca yoksulluğun sıkıntısını çeken madunlar, ilk defa yoksulluğun sosyal-siyasi anlamda bütüncül bir dönüştürme potansiyeli olduğunun farkına vardılar. Bu sayede Türkiye'de yoksulluk, insanların siyasetle ilgilerini zayıflatan bir etken olarak görülmesinin aksine, yoksulların elinde beklentilerine ulaşmak için siyaseti etkilemeye dönük güçlü bir teşvik unsuru haline gelmeye başlamıştır (Bkz. Özdemir, 2013).

4. MADUNLAR VE AK PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

1994 Mahalli İdareler Seçimlerinde, özellikle madun kesimlerin desteğiyle birçok belediyeyi kazanan RP'nin, en önemli kazanımı İstanbul Büyükşehir Belediyesi olmuştur. RP'den İstanbul'a belediye başkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan, 1994 krizinin etkisinin devam ettiği bir dönemde belediye başkanlığı yapmıştır. Erdoğan, göreve geldiği kriz sonrası dönemde ortaya koyduğu performansı ve uyguladığı sosyal belediyecilik sayesinde, krizden en çok etkilenen madun kesimlerin güvenini kazanmış ve kendisine olan siyasi destek giderek artmıştır.

Öte yandan 1994 krizinin etkileri daha henüz silinmeden patlak veren 1999-2001 krizi, ekonomiye daha büyük tahribat yaparak emekçilerden küçük ve orta sermayeye kadar tüm kesimleri ciddi boyutta etkilemiştir. Yeni kriz, işsizliği ve yoksulluğu artırmakla kalmamış, yeni yoksullar ortaya çıkarmış, güvence ağlarını aşındırmış ve maddi durumu iyi olanları dahi geçim stratejilerini daha kısa süreli yapmaya zorlamıştır. Bu dönemde, DSP-MHP-ANAP koalisyonunun IMF ile başlattığı istikrar programı kriz sebebiyle kesintiye uğradığı gibi, krizden çıkış için başlatılan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" da bekleneni verememiş ve Türkiye'de bir sosyal patlamanın olup olmayacağı tartışılır hale gelmiştir (Ataay, 2008: 77; Kızılkaya vd., 2010: 9). Bu dönemki ekonomik krizlerin yanı sıra, RP'nn seçim başarıları ve nihayetinde iktidar olmasıyla başlayıp 1997 yılında iyice belirginleşen ve siyasi hayatımıza *28 Şubat Süreci* olarak geçen bir kriz yaşanmıştır. Bu süreçte, toplumun önemli bir kısmını oluşturan dindar ve muhafazakâr kesimler ciddi boyutta sosyokültürel sıkıntılara maruz kalmıştır. Başta başörtüsü yasağı olmak üzere uygulanan (Bayat'ın şiddetle karşı çıktığı) modernleştirici dayatma ve baskılar, kültürel ve sosyal dışlama, bu kesimleri birer madun durumuna sokmuştur. Bu sonuç, 1990'lı yılların Türkiye'sinde ekonomik krizlerin yanı sıra, ciddi boyutta sosyokültürel krizlerin çıkmasına da yol açmıştır. Sonuçta, toplumda oluşan gerek ekonomik ve gerekse sosyokültürel çöküntü, insanların, iktidar ve muhalefetiyle tüm partilerden ve mevcut siyasetten umutlarının kesilmesine zemin hazırlamıştır. İşte Erdoğan'ın 14 Ağustos 2001 tarihinde kurduğu AK Parti, 1994 krizi sonrası belediye başkanı seçilmesi gibi, yine böylesi bir krizler ve beklentiler döneminde Türk siyasi hayatında yerini almıştır. Diğer bir ifadeyle başta madunlar olmak üzere toplumun her kesimini etkileyen ve 1994'te başlayıp 1997'de nitelik değiştirerek 1999-2001'de zirve yapan ekonomik ve sosyokültürel krizler, adeta AK Parti'nin lehine işlemiş ve ona iktidara doğru giden yolu hazırlamıştır (Öniş, 2010: 260-261).

Bu süreçte RP'nin devamı olduğunu iddia eden partiler, güncel şartlar ve yeni gelişmeler karşısında kendilerini yenileyemedikleri için, madunlar nezdindeki itibarları gittikçe zayıflamıştır. Bu durum, çoğunluğu madunlardan oluşan RP tabanının büyük bir kısmının, Erdoğan'ın İstanbul'daki başarılarının da etkisiyle, yeni bir umut aşılayan AK Parti'ye kaymasına yol açmıştır. Böylelikle AK Parti, RP'nin yerel yönetimlerdeki iktidarını büyük ölçüde devralmıştır (Yılmaz, 2016: 1177). RP'li başkanların birçoğu yeni süreçte AK Parti'ye geçmiş ve hatta bir kısmı başkanlığı üç dönem boyunca sürdürmüştür. Kesintisiz sunulan hizmetler, yerelde güçlü bir sinerji oluşturmuştur. Bu sayede, hem 1994'ten beri yerel yönetimlerde kazanılan birikim ve tecrübeye sahip çıkılmış, hem de bu durumu madunlara yönelik yeni politikalarla geleceğe taşıyan bir süreç başlatılmıştır (Turan, 2008: 376).

AK Parti, RP döneminden devraldığı tecrübeyle, siyasetinin merkezine madun kesimlere yönelik söylemleri koymuş ve onlar üzerinde etkisini artırıcı faaliyetlere özel önem vermiştir. Ortaya koyduğu siyaset sadece söylemde kalmayıp, mahalleler seviyesinde madunlarla arasında güvene

dayalı ve sorunlara çözüm bulma odaklı sosyal belediyecilik uygulamalarıyla beslenmiştir (Bkz. Doğan, 2017). Örgütlenmesi geniş kesimlere açık olmakla birlikte; önceliği hizmetleri herkese ulaştırmaya, meslek edindirmeye, işini kuracaklara yardımcı olmaya ya da temel bir madun sorunu olan konut sorununu çözmeye kısaca yoksulluğu azaltmaya yönelik projelere vermiştir (Es ve Şengül, 2007: 368). Bu çerçevede göreve başladıklarında, ilk önce ve acilen gıda bankası, giyim bankası, ilaç bankası, dul, yetim ve asker ailelerine yardım gibi sosyal yardım merkezli projeleri uygulamaya sokmuşlardır. Orta ve uzun vadeli olarak, örneğin işsizliğe karşı istihdam merkezleri (İSMEK gibi) ya da şehre aidiyet hissettirmeye yönelik şehirlilik bilinci, yeşil bilinç gibi projeleri hayata geçirmişlerdir. Tüm kısa, orta ve uzun vadeli projeleri ve bu kapsamdaki faaliyetleri yürütebilmek adına, her başlığa özel birer komisyon oluşturulmuş ve bunların takibi için RP döneminde önemli işlevler görmüş olan "Beyaz Masa", "Halk Meclisi" ve "Halk Günü" gibi uygulamaların etkinliği artırılmıştır (Şentürk, 2016: 114-125). Ayrıca ilk günden itibaren madun kesimlerin gençliğine gelecek vaat eden, parti içerisinde ilerleme ve ülke siyasetini değiştirme umudu aşılayan söylemler geliştirmişlerdir (Doğan, 2017: 102, 178, 252). Kısacası AK Partili belediyeler, özellikle madunların sıkıntılarının farkında olarak, RP ile başlayan ve madunlar nezdinde itibar gören soysal belediyecilik yaklaşımını sürdürmüşlerdir (Şentürk, 2016: 215-220). Ancak RP döneminden farklı olarak, sosyal belediyecilik ile neoliberal anlayışı birleştiren bir yaklaşım sergilemişlerdir (Hamdemirci ve Eyüboğlu, 2018: 1448).

AK Partili belediyeler, yapılanları sürekli hale getirebilmek adına, ilk etapta ve acilen oluşturdukları geçici komisyonları ihtiyaç sahiplerinin rahatlıkla ulaşabileceği kalıcı birimlere dönüştürerek kurumsal hale getirmişlerdir. Bu sebeple AK Parti'nin madunlara yönelik politikalarının en önemli ayağı, her zaman belediyelerdeki halka yakın olan bu birimler olmuştur. Örneğin, AK Partili Ankara Büyükşehir Belediyesi, bu kalıcı birimler sayesinde, aile, çocuk, genç, yaşlı, engelli ve kadın gibi farklı kesimlere yönelik birçok sosyal hizmeti hayat geçirebilmiştir. Bu birimlerin çalışmalarıyla, Ankara'da sokak çocukları veya kimsesiz ve madde bağımlısı çocuklara yönelik faaliyetler belediyenin sosyal hizmet alanına girmiştir (Kök, 2011, 86-87). Yine Ankara Büyükşehir Belediyesi bu birimler sayesinde, sosyal destek projeleri kapsamında madun kesimlere yönelik farklı nitelikteki doğrudan yardımları yapabilmiştir. Bu yardımlar, Ankara'da 2001 yılında 37 bin kişiyle sınırlıyken, AK Parti ile birlikte bu sayı ilk etapta 180 bine, kalıcı hale getirilen birimler sayesinde ise 2006'da 365 bine ve 2008'de 400 bine ulaşmıştır. 2018 yılı içerisinde 165 binden fazla muhtaç aileye toplam 330 bin paket gıda ve temizlik malzemesi yardımı yapılmıştır. Yine 60 bin dar gelirli aileye 60 bin ton kömür dağıtılmıştır. 18 binden fazla madun aileye günlük 80 bin olmak üzere yaklaşık 25 milyon adet ekmek verilmiştir. Ankara'da engellilere eğitim veren 47 okulda, yaklaşık 5 bin engelli öğrenciye 3 öğün sıcak yemek sunulmuştur. Kısacası, 2018 yılı Faaliyet Raporuna göre; kalıcı birimlerce yerine getirilen sosyal yardımlar, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetleri bütçesi belediye bütçesinin yaklaşık %5'i olmuştur (ABB Faaliyet Raporu, 2018). Yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi, bünyesindeki kalıcı birimler sayesinde, -Ankara'daki gibi- sosyal belediyecilik uygulamalarını yürütmenin yanı sıra, oldukça ilginç olan doğrudan nakit yardımlarını da organize etmiştir. Bu bağlamda 2018 yılı içerisinde yaklaşık 70 bin civarında madun aileye toplam 15 milyon lira nakit yardımı yapmıştır. Eğitim yardımı kapsamında 50 bin öğrenciye burs vs. şeklinde toplam 10 milyon liraya yakın nakit destek vermiştir. Belediye bütçesinden yaşlı, çocuk ve gençlere yönelik sosyal amaçlı yaklaşık 52 milyar liraya yakın nakit destek sağlanmıştır (İBB Faaliyet Raporu, 2018). Kısacası sosyal destek ve yardımların her türü, kalıcı hale getirilen birimler sayesinde AK Partili belediyelerde kurumsal hale getirilmiştir.

Belediyelerde oluşturulan bu kalıcı yapılar, yine RP döneminden gelen mahalle odaklı yerel teşkilatlanma stratejisiyle desteklenerek, madunlar açısından madun siyasetine ihtiyaç bırakmayan hatta onları aşan nitelikte hizmetler sunmuştur. Bu durum, seçimlerde madunların yaşadığı bölgelerden[3] alınan oy oranlarının yüksekliğinden de anlaşıldığı üzere, AK Parti'ye karşı güçlü bir madun desteği sağlamıştır. Böylelikle RP'yi, yaklaşım ve hizmetlerinden dolayı 1994'te yerelde iktidara taşıyan madunlar, kendilerini şehirdeki enformellik ve her türlü dışlanmışlıktan kurtarmaya yönelik politikalar üreten bu tanıdık yaklaşımı, 2002 Genel Seçimlerinde bu kez AK Parti olarak merkezi iktidara taşımıştır. Uzun yıllar ekonomik, sosyal ve kültürel mağduriyetler içinde yaşayan ve

[3] Bu bölgeler için bkz. www.ysk.gov.tr/tr/

artık bir şeylerin lehlerine değiştiğini gören madunlar, belediyelerle yakaladıkları ve 2002 süreciyle güçlenen fırsatları kaybetmemek ve hayatlarını daha yaşanabilir hale getirebilmek adına AK Parti'ye olan desteklerini artırarak sürdürmüşlerdir. Bu süreçte oluşan ilişki ve sosyal bünye sayesinde madunlar, adeta sessiz tecavüzlerini siyasi süreçlerinde de göstererek sistemin merkezine doğru, Bayat'ın ifadesiyle, devrimle kıyaslanabilecek kadar güçlü bir yürüyüş başlatmışlardır. Bu yürüyüşte AK Parti, madunların yürüttüğü sokak siyasetine siyasi bir boyut kazandıran adeta bir sözcü ve temsilci rolü üstlenmiştir. Yerelden başlayarak AK Parti yönetimlerinin tüm dönemlerinde, yoksul gecekondu mahallelerinin gelişmesini ve burada yaşayanların orta sınıfa dönüşüm süreci yaşamalarını, bunun önemli bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkündür (Bkz. Tüzün, 2012).

5.GÜÇLENEN AK PARTİ-MADUN İLİŞKİSİ VE AK PARTİ İKTİDARININ DEVAMLILIĞI

AK Parti, 2002 yılında özellikle madunların desteğiyle iktidar olduktan sonra, 1999-2001 krizinin oluşturduğu devasa işsizlik ve yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple ilk hükümet programından[4] başlayarak, işsizlik ve yoksulluk konusu üzerinde durmuş ve önceliğinin bunlarla mücadele olacağını ilan etmiştir. Bu bağlamda örneğin 58. ve 59. Hükümet Programlarına bakıldığında; sosyal tahribata neden olacak derecede halkın yoksulluğa terk edildiği, ancak buna karşı mücadele edileceği ve halkın durumunun iyileştirileceği ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Yine 61. Hükümet Programı'nda; yoksullukla mücadelenin sonuç verdiği ve 2002-2009 yılları arasında gelir düzeyi yüksek %10'luk kesim ile en yoksul %10'luk kesim arasındaki katsayının %18'den %13'e düşürüldüğü belirtilmiştir. 62. Hükümet Programı'nda ise; Yoksullukla mücadelede başarılı bir süreç yaşandığı ve 2002-2012 yılları arasında, gelir düzeyi yüksek %10'luk kesim ile en yoksul %10'luk kesim arasındaki katsayının %11'e indirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca genel sağlık sigortasının hayata geçirildiği açıklanmıştır. 64. Hükümet Programı'nda; sosyal transferler ve vergiler aracılığıyla yoksul kesimlerin durumlarının iyileştirileceği iddia edilmiştir. 65. Hükümet Programı'nda ise; önceki programlardaki hususların daha yoğun bir şekilde tekrar edildiği görülmektedir. Kısacası AK Parti, toplumun çoğunluğunu meydana getiren ve kendisini iktidara taşıyan dar gelirli madun kesimlerin beklentilerine yönelik olarak, yerelde başarılı sonuçlar aldığı projeleri hayat geçirmeyi vaat etmiş ve kısa sürede bunlara yönelik çalışmaları başlatmıştır.

Konumuz açısından belki de en önemli gelişme, AK Parti tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB)'nın kurulmuş olmasıdır. Neo-liberal politikaların işlediği Türkiye'de, bir bakanlığın adında "sosyal politika"ya yer verilmiş olması, esasen AK Parti'nin konuyu ne kadar önemsediğinin önemli bir göstergesidir. ASPB'nın bünyesinde başlı başına Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nün kurulması da bu bağlamda önemlidir. Bu genel müdürlük; çocuk ölümlerini azaltmak için sağlık taramalarını yaptırmaları şartıyla ailelere düzenli nakit desteği yapılması, imkânsızlıktan dolayı çocuklarını okula gönderemeyen ailelere, çocuklarını düzenli olarak göndermeleri şartıyla her ay nakit desteği verilmesi, tüm üniversite öğrencilerine kredi/burs verilmesi ve bunların kademeli olarak arttırılması ile birlikte, eğitim materyali yardımı, öğle yemeği yardımı, engelli öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması gibi birçok sosyal projeyi hayata geçirmiştir (Bakan ve Özdemir, 2012: 35-36).

AK Parti döneminde, yoksullukla mücadele kapsamında atılan önemli adımlardan birisi, liberal politikalarla da uyumlu olarak uygulanan "Mikro Kredi Projesi" olmuştur. "Türkiye Grameen Mikrokredi Programı (TGMP)" adındaki proje, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP)'nın yoksullukla mücadele kapsamındaki uygulamasıyla uyumlu gerçekleştirilmiştir. Bu proje, istihdamı artırmak, sosyal adaleti sağlamak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek gibi amaçlarla, ilk olarak 2003'de Diyarbakır'da uygulanmış ve 2008 yılı itibariyle 21, 2011'de ise 68 şubede faaliyetini sürdürmüştür (Kan, 2011: 57-58). Teminat gerektirmeden ve kefilsiz şekilde kredi veren programda; 2017 yılı itibariyle üye sayısı 46 bin, kredi alan üye sayısı 35 bin 282 ve toplam tahsilât ise yaklaşık 603 milyon TL olmuştur. Bu projede üstünde durulması gereken önemli bir husus, yoksulluğun; asgari ücret, gelir dağılımı gibi hedeflerden ziyade, yine yoksullar üzerinden bir çözüm olarak ön plana çıkarılmış olmasıdır. Böylelikle proje, "sosyal yardım bir insan hakkıdır" düşüncesini, adeta "kredi bir insan hakkıdır" anlayışına dönüştürmüştür (Aydın, 2018: 95).

[4] AK Parti hükümet programları için bkz. www.akparti.org.tr

AK Parti, yine yoksullukla mücadelede, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Toplu Konut İdaresi (TOKİ) gibi kurumları önemli birer aktör olarak kullanmıştır. Bu kapsamda İŞKUR, çalışma çağındaki her vatandaşı, işyerini kapatanları, işsizlik ödeneği alanları, engellileri ve eski hükümlüleri istihdama yönelik yürüttüğü projelere dahil etmiştir. İşsizlere iş bulunması hususunda çalışmalar yapmış ve iş bulunamayanlara ise meslek edindirme ve yetiştirme kursları açmıştır. İş ve meslek danışmanlığı kapsamında; kişilerin özelliklerinin belirlenmesi, uygun meslek seçimi, eğitim imkânından yararlanılması gibi faaliyetlere yer vermiştir. Kısacası kurum, işsizlikle mücadele kapsamında birçok önemli projeye imza atmıştır (Karabulut, 2007: 73, 76, 87; Aydın, 2018: 96).

Yine TOKİ, 2003'den beri inşa ettiği konutların %90'ını dar gelirlere yönelik "sosyal konut" olarak tasarlayıp üretmiştir. Hatta 2009 yılına gelindiğinde, dünyada pek çok ülke refah devleti döneminde yoksul ve dezavantajlı gruplar için üretilen konutların satışını gündeme getirmişken ve de AK Parti liberal bir programa sahipken; bunların tam aksine yoksullar için TOKİ üzerinden kamu kaynaklarıyla "Sosyal Konut Projeleri" üretmesi, madunlar nezdinde büyük destek gören bir uygulama olmuştur (Beşirli vd., 2016: 50-53). AK Parti, bu projelerle, Bayat'ın, "madunların pahalı olduğu için modern olmayan bir hayatı mecburen yaşadıkları" tespitini doğrular şekilde, kaliteli ve ucuz konutlar inşa etmeye yönelmiştir. Modern, sağlıklı ve kaliteli barınma şartları sağlayan bu konutlar sayesinde, madunlar için gecekondu hayatı mecburi bir hayat tarzı olmaktan çıkarılmıştır (Kan, 2011: 69-70).

Öte yandan hem liberal politikaları benimseyen, hem de iktidarını borçlu olduğu madunların lehine sosyal müdahalelerde bulunma zorunluluğu hisseden AK Parti, bu ikilemin çözülmesinde özellikle yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarını (STK) anahtar olarak kullanmıştır (bkz. Kök, 2011: 88-91). Bu ikilemin çözümünde, devlet tarafından kurulan vakıfların bir STK gibi çalıştırılması da ilginç bir uygulama olmuştur. Sosyal Yardım ve Dayanışma Vakıfları (SYDV)'nı etkin bir sosyal yardım kuruluşu haline getirilmesi bu bağlamda önemli bir örnektir. SYDV, belediyelerdeki kalıcı birimler gibi ülke çapında örgütlenmiş bir vakıf ağı haline getirilerek sosyal projelerin hayata geçirilmesinde etkin şekilde çalıştırılmıştır. Bu şekilde hayırseverlikle yoğrulmuş bir STK görünümü kazanan SYDV, yoksullukla mücadelede önemli seviyede başarılı olmuştur. Böylelikle hayırseverlik unsuru pekiştirilerek, hem kapitalizmin yaptığı tahribat iyileştirilmeye hem de sosyal devlet ilkesini terk etmiş olan sisteme güven tekrar sağlanmaya çalışılmıştır (Çağdaş ve Yaşlı, 2010: 246-247; Koçal, 2016: 96).

AK Parti'nin bu stratejisi, sosyal politika alanında doğrudan çok aktörlü bir yapının oluşmasına da yol açmıştır. Singer (2012)'in de ifade ettiği gibi, bu çok aktörlü yapı, devlet ile sivil toplum arasında hem sosyal refahın sağlanmasına hem de siyasi ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesine yönelik bir ortaklık anlamına gelmekteydi. Bu ortaklıkla birlikte hayırseverlik, adeta devlet seviyesinde ve çok yönlü örgütleme imkânına sahip olmuştur (Yılmaz, 2014: 56). Bu ortaklık sayesinde özellikle SYDV ile AK Parti'nin siyaseti bütünleşmiş ve AK Parti'nin siyasi devamlılığın bir uzantısı haline gelmiştir. AK Parti, bu şekilde bir yandan mevcut eşitsizlik sorununu siyasileştirerek yoksulları inşasına yöneldiği "biz"in içinde adlandırırken, diğer yandan ise yoksulların tarif edilen bu "biz" içinde kendini bulmasını sağlayacak kurumsal bir yapı kurmuştur (Buğra, 2015: 220-221). Bu süreçte kaçınılmaz olarak oluşan paternalizm, yoksula tanınma, korunma ve hayat şartlarını iyileştirme imkânı verirken, iktidara da büyük ölçüde tabanını oluşturan yoksulların dünyasına bağlanmayı perçinleme fırsatı doğurmuştur. Kısacası AK Parti, refah rejimini madunlar lehine dönüştürerek iktidarını sürekli kılma adına, ürettiği sosyal politika uygulamalarının kapsamını sürekli genişletmiştir (Bora vd., 2007).

Bu kapsamda, daha önce bütçe açıklarını kapatmak için kullanılan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF), özellikle SYDV ile eşgüdüm içerisinde kullanılmıştır. SYDTF üzerinden, "Hızlı Yardım", "Şartlı Nakit Transferi", "Kurumsal Geliştirme" ve "Yerel Girişimler" şeklinde birbirini tamamlayan dört başlıktan oluşan bir projeyi uygulamaya koymuştur. "Hızlı Yardım" başlığı altında ayrılan kaynaklardan; barınma projelerinden kira yardımına, elektrik, su, doğalgaz vb. abonelik harcamalarından konutların ısınma dönüşüm giderlerine ya da sosyal konutlarda yaşayanlara ısınma gideri yardımına kadar birçok kaleme destek verilmiştir. Hatta 2014 yılından itibaren bu kalemlere, yoksul kişilerin oturdukları evlerin tadilatından ev eşyası alımına kadar çok ilginç kalemler de eklenerek yardımlardan yararlananların kapsamı genişletilmiştir (ASPB Faaliyet

Raporları, 2014, 2015 ve 2016). "Şartlı Nakit Transferi" başlığında ayrılan kaynaklarla, özellikle dul ve yetimlere transferler, yaşlılık ve engelli bakım ödemeleri gibi kalemler desteklenmekle birlikte; aile, çocuk, kadın, engelli ve yaşlı hizmetleri gibi onlarca programa destek olunmuştur (Zabcı, 2003: 233). ASPB 2016 Yılı Faaliyet Raporuna göre, SYDTF'den faydalanan hane sayısı 3 milyonu geçmiş, bunlar arasında düzenli yardım alanlar ise 2 milyon 343 bin kişi olmuştur. Sadece kömür yardımı alan hane sayısı 2 milyon 82 bin kişi olup, dağıtılan kömür miktarı ise 2 milyon 515 bin tona ulaşmıştır. Bu kapsamda fondan ayrılan kaynak 2002'de 825 bin TL iken, 2016'de 5 milyar TL'ye yükseltilmiştir.

AK Parti, madunlar açısından olumlu sonuçlar veren birçok hukuki düzenlemeyi de gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemeler, özellikle refah rejiminin yeniden yapılandırılmasına büyük katkı sağlamıştır. Zira bu düzenlemeler, madunlar için hayatlarında karşılaşmadıkları ve belki de hiçbir zaman ulaşamayacakları hizmetlere ulaşma imkânı sağlamıştır (Candaş ve Buğra, 2011). Bu kapsamda, 2005 yılında engellilerin sosyal hayata katılımının sağlanması için kısaca "Engelliler Kanunu" olarak bilinen düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemenin tamamlayıcısı olması bağlamında, 2007'de "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" çıkarılmış ve böylece sosyal devletin hayata geçmesi anlamında önemli bir adım atılmıştır. Kanunla; belirtilen şartlara haiz bakıma muhtaç kişilere, resmi/özel bakım merkezlerinde ya da evlerinde bakım hizmeti verilmesi ile şartları uyan ailelerde bakıma muhtaç engelli ve yaşlılara bakım parası ödenmesi sağlanmıştır. Kanun, suça yöneldikleri veya istismara uğradıkları tespit edilen çocuklara yönelik koruma ve tedavi hizmetlerinin verildiği merkezlerin kurulmasının önünü de açmıştır. Yine bu kapsamda, 2004 yılından başlayarak üniversite öğrenci harçlarının kaldırılması, ücretsiz kitap dağıtılması, engelli ve yaşlı bireylere bakım parası ödenmesi gibi birçok düzenleme de kayda değer gelişmeler olmuştur (Tezel, 2007).

Bu kapsamda bir diğer önemli gelişme, 1999'da çıkarılan ancak uygulanamayan 4447 Sayılı "İşsizlik Sigortası Kanunu"nun 2002'den itibaren uygulanmaya başlamasıdır. Hatta bu Kanunda, 2011'de yapılan değişiklikle işsizlik sigortasının kapsamı genişletilmiştir. Yine 2006 yılında çıkarılan 5502 Sayılı "Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu" ile 5510 Sayılı "Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu", sosyal güvenlik alanında iki önemli düzenlemedir. 5502 sayılı Kanunla, öncelikle hepsi birer kara deliğe dönüşmüş olan SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı Kurumları, Sosyal Güvenlik Kurumu adıyla birleştirilmiş ve bu uygulamayla, Türkiye'de sosyal güvenlik alanında büyük bir adım atılmıştır. 5510 sayılı Kanunla, bir sosyal güvencesi olmayan vatandaşlar, belirlenen tarihlerde başvurmaları halinde Genel Sağlık Sigortası kapsamına dâhil edilmiştir. Yine aynı kanunla 18 yaşından küçükler bir ön şart aranmaksızın genel sağlık sigortalısı sayılmıştır (Tezel, 2009).

Yine sosyal güvenlik bağlamında sağlık hizmetlerine ilişkin olarak da birçok düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler, hem harcamadan kaçınılmaksızın hem de ayrım yapılmaksızın her vatandaşa aynı kalitede hizmet sunulmasının önünü açtığından madunlar tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Örneğin 2000 yılında 10 milyon 126 bin olan Yeşil Kartlı sayısı, 2008 Haziran itibariyle 15 milyon 148 bine ulaşmıştır. Özellikle 5222 sayılı Kanunla ayakta tedavi ve ilaç giderlerinin Yeşil Kart kapsamına alınmasıyla birlikte, bu kapsamdaki harcamalar 2000 yılında 209 milyon YTL iken 2008'de 2 milyar 229 milyon YTL'yi bulmuştur. Dolayısıyla 2000 yılından bu yana Yeşil Kartlı sayısı 1,5 kat artarken, harcamalar 18 kat artmıştır (Hürriyet, 27.07.2008). Harcamaların artmasının yanı sıra sağlık hizmetine erişim de kolaylaştırılmıştır. Her biri özel bir kesime hizmet veren hastaneler, önce devlet hastanesi adıyla birleştirilmiş ve sonrasında özel hastaneler dâhil tüm hastanelere sevk almadan doğrudan gitmenin önü açılmıştır. Sağlık hizmetine ulaşma açısından ambulans hizmetinin ücretsiz haline getirilmesi de önemli bir gelişme olmuştur. Ayrıca serbest eczanelerden ilaç alma mümkün hale getirilerek, dar gelirliler açısından büyük bir sıkıntı olan ilaca ulaşma sorunu çözülmüştür. Bunların yapılabilmesi için gerekli olan kaynak da her yıl arttırılmıştır (Metin, 2011: 192). Ayrıca aktarılan kaynaklar sayesinde, işsizlik sigortası maaş ödemeleri rahatlıkla yapılabildiği gibi, emekli maaşlarına yapılan zamların kapsamı da genişletilmiştir (Bakırezer ve Demirer, 2013: 169).

AK Parti tarafından yerelden başlayarak tüm ülkede aynı anda uygulamaya sokulan bu tarz proje ve düzenlemelerin, iki yönünün olduğu görülmektedir: Birincisi, gündelik hayatta ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin karşılanması ve ikincisi, çeşitli mekanizmalar kurularak madunların

ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının sağlanmasıdır. Bu noktaya dikkat çeken Buğra (2015: 218), AK Parti iktidarının ilk yıllarının sosyal politika açısından büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Zira liberal politikaları benimsemiş olmasına rağmen, Türkiye'de ilk kez, sadece formel sektörde çalışanları değil, başta madunlar olmak üzere herkesi kapsayan vatandaş merkezli bir sosyal politika süreci başlatmıştır. Dolayısıyla AK Parti, günden güne zayıflayan sosyal devleti bir sosyal yardım devletine dönüştürerek, vatandaşlar nezdinde sosyal politika alanını sosyal yardımla özdeşleştirmiştir. Bu yeni yaklaşım, liberal refah rejimlerinin en tipik özelliği olan "hedef kitleye yönelik sosyal politika" oluşturulması mantığıyla da örtüşmüştür (Güneş, 2008: 11). AK Parti'nin vatandaş merkezli yaklaşımı, hedef kitleye yönelik sosyal politikaların etkisiyle, giderek desteğe gerçekten ihtiyaç duyan madunlar üzerinde yoğunlaşmıştır (Özuğurlu, 2003: 64). Sonuçta, hedeflemeye dayalı bu yaklaşım, sosyal yardım mekanizmalarını sistematik, hak olarak görülen ve bu ölçüde de vatandaşlar tarafından hesabı sorulan uygulamalara dönüştürmüştür. Bu durum ise, sosyal yardımları "sadaka" olarak niteleyen eleştirileri (Sümer ve Yaşlı, 2010: 17) esasen boşa çıkardığı gibi; aksine bu tarz mekanizmaların, Türkiye gündemine geç sayılabilecek bir dönemde girdiğini de göstermiştir (TEPAV, 2010: 11).

AK Parti'nin gerek yerelde ve gerekse merkezi hükümette madunlara yönelik politikalar üretmesinin, reformlar yapmasının ve sosyal yardımları sürekli artırmasının sonucu olarak madunlarla arasında güçlenen ilişki, madunların seçime gitme ve oy verme davranışlarında büyük etki yapmıştır. AK Parti'nin 2002'den itibaren girdiği her seçimde, üstelik oy oranını artırarak başarılı olmasında, güçlü madun desteğinin olması bunun önemli bir göstergesidir. Bu bağlamda yapılan bir alan araştırmasında (Bkz. Kök, 2011), AK Parti'ye oy verme sebebi olarak "halka yakın durma", "beklentilerine cevap bulma" ve "yardımların kesilmemesi" gibi sebeplerin zikredilmesi bunu açıkça göstermektedir. Bu araştırma kapsamında, örneğin Ankara Keçiören'in yoksul mahallerinde görüşülen 34 haneden 30'u AK Parti'ye oy verdiğini belirtmiştir. Hatta bunlardan bir kısmı MHP'li oldukları halde, belirtilen sebeplerden (kendisi de bu yardımı almış) dolayı AK Parti'ye oy verdiğini söylemiştir. Yine Keçiören'de bir gecekonduda, kardeşinin ailesi de dâhil 10 kişiyle birlikte kirada oturan ve tek başına onlara bakmaya çalışan Yaşar Bey, "Tabi ki AK Parti'ye vereceğim oyumu. AK Partiden önce sağ partiler de geldi sollar da. Ancak bunlar bizi görmedi, bize uzak durdu. Bir yardımı bile bizden esirgediler. Yoksullar senin yoksulun destek ol yardım et, ama yok. Bunu AK Partiden başka kimse yapmadı. Bana kim yardım ederse onu desteklerim, hiç fark etmez", demiştir. Yine Ankara Sincan'da bir gecekonduda yaşayan, diyaliz hastası olduğu için çalışmayan ve 2000'li yıllara kadar hep CHP'ye oy verdiğini söyleyen Osman Bey, kendisinin Ecevit hayranı bir solcu olduğunu ve halen de solcu olmasına rağmen, uyguladığı politikalardan dolayı AK Parti'ye oy verdiğini ifade etmiştir. Zira kendisinin düşkün olunca kimsesiz kaldığı, kimsenin ekmek vermediği gibi selam dahi vermediği dönemde kendisine sadece AK Parti'nin yardım ettiğini söyleyerek, yoksulun hakkını gözeten AK Parti'ye oy verdiğini belirtmiştir. Kısacası, AK Parti, madunlara yönelik ürettiği sosyal politikalar ve dağıttığı yardımlar sayesinde 2002'de iktidar olduğu gibi, bunları çeşitlendirerek sürdürmesi de iktidarda kalmasına zemin hazırlamıştır.

Bütün bunlarla birlikte, AK Parti'nin madunlara yönelik politika ve uygulamalarını eleştiren görüşler de vardır. Bu eleştirilerde; AK Parti'nin yoksulluğu belli bir seviyede tutarak siyasi devamlılığın bir aracına dönüştürdüğü ya da yapılan yardımların yoksulluğu giderici etkisinin sınırlı olduğu gibi hususların öne çıkarılmıştır. Ayrıca kaynakların rasyonel olmayan şekilde kullanıldığı, "hak arama" yerine "itaat etme" kültürünü beslediği vurgusu yapılmıştır. Yardımların özellikle seçim dönemlerinde arttığı ve seçimleri kazanmanın kritik olduğu bölgelerde yoğunlaştığı ifade edilerek eleştirilerin dozu artırılmıştır. Hatta eleştiriler, AK Parti'nin politikalarıyla madunlar arasındaki ilişkiyi, piyasa mantığından hareketle bir değiş-tokuşa indirgeyerek madunları oy satmakla itham eden noktaya kadar gitmiştir (Metin, 2011: 198). AK Parti'nin yaptığı sosyal yardımları, yoksullar üzerinde bir hegemonya kurmak için kullandığını söyleyen görüşler de olmuştur (Çağdaş ve Yaşlı, 2010: 244). Kısacası, AK Parti'nin uygulamaları; sunulan hizmete karşılık siyasi destek talebinde bulunulduğu için "klientalist"; kolektif hakları ve örgütlülüğü sınırladığı ve itaati öne çıkardığı için ise "paternalist" bulunduğu için eleştirilmiştir (Çelik, 2010: 69-70; Metin, 2011: 182-183; Yılmaz, 2015; Durmaz, 2016: 160-163).

Yapılan eleştirilerdeki hususlar, esasen çalışmamızın temel varsayımını doğrular niteliktedir. Zira eleştirilerde; AK Parti'nin sosyal politika uygulamalarının, yoksulların sistem üzerinde artan taleplerinin partinin siyasi amaçları için seferber edilmesine ve partiye destek veren yoksulların paternalist tanınma siyaseti aracılığıyla birleştirilerek tabiiyet altına alınmasına yol açtığı ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle bir temsil siyaseti olarak sosyal politika, bir yandan yoksullarla "ilgilenme" ve onların sorunlarını kısmi de olsa "çözme" şeklinde işlerken, diğer yandan yoksullarla parti arasında kurulan özdeşlikle onların siyasi çabalarının parti için seferber edildiği iddia edilmiştir. Aslında bu iddiaların somutlaşmış ilk adımı, mahalle ekseninde kurulan parti bağları olmuş ve bu bağlar, özellikle belediyelerdeki sosyal belediyecilik uygulamaları sayesinde, AK Parti lehine yerelden ülke geneline doğru sürekli güçlenmiştir (Tuğal, 2012). Bütün bunlara siyasetin doğası açısından bakıldığında; iktidar olmak her partinin temel amacı olduğundan, meşru siyaset zemininde madunlara yönelik üretilen politikaların, siyasetin doğası gereği siyasi destek sağlama gibi bir amacının olması gayet doğaldır. Her parti, sadece iktidar olabilmek amacıyla dahi olsa, işsizliği ve yoksulluğu azaltmaya ve gelir dağılımını düzenlemeye dönük sosyal politikalar üretmeye mecburdur. Dolayısıyla AK Parti'nin sosyal politika uygulamalarının, klientelist ve paternalist ilişkilerle uyumlu olması ya da oy aracı olarak kullanılabilmesi (Urhan ve Urhan, 2015: 254) gibi sonuçlarının olmasına şaşırılmaması gerekir. Kısacası bu tarz politikalar, farklı açılardan eleştirilmeleri mümkün görülmekle birlikte, demokratik siyasette halk tarafından olumlu karşılandığı ve halkın desteğini aldığı sürece anlamlıdır.

Öte yandan yapılanları, Türk toplumunun özünde var olan hayırseverlik gibi piyasa dışı karşılıklılık ilişkileri ya da seçmen davranışına yön veren duygusal bağlanma gibi pek çok etken göz ardı edilerek, sadece basit bir araca indirgemek ise oldukça kolaycı bir değerlendirmedir. Zira bu faaliyetler, yoksulları kontrol etmenin alanı ya da yoksullar arasında partiye yönelik oy devşirme çabası olduğu kadar; birçok açıdan yoksulların arzularını dikkate alan performansın, onların anlam dünyasına nüfuz etme uğraşısının ve onları siyasete yön veren aktörler haline getirme gayretinin de önemli bir yansıması olmuştur. Diğer bir ifadeyle, yapılanlara özellikle madunlar açısından bakıldığında; beklentilerinin yönetimini içeren ya da onlar için güçlü bir anlam üretimine fırsat veren çok boyutlu süreçlere dayandığını söylemek mümkündür (Yılmaz, 2014: 63; 2015). Böylelikle parti ve devlet bir hayırseverlik odağına dönüşürken, aynı zamanda karşılıklılığa dayalı özdeşliklerin üretimini içeren, içerisinde parti ile madunlar arasında güven ilişkilerinin inşa edildiği ve devletle sivil toplumun, hayırseverliğin örgütlenmesi bağlamında iç içe geçtiği bir alan siyasi sermayenin işleyişine açılmıştır. Böyle bir kültürün, kamunun özel sektör ve STK'larla işbirliğini öngören yönetişim temelli hizmet anlayışına dayanak oluşturduğu da söylenebilir (Auyero, 2001: 16). Kısacası, AK Parti politikalarının eleştirilmesi gereken yönleri kesinlikle vardır. Bu çerçevede, süreçlerin siyasi amaçla kullanıldığı da söylenebilir. Ancak şurası bir gerçek ki; az çok yoksulluğu gidermeye yönelik süreçlerin, amacını aşan eleştirilerle sekteye uğratılmaması gerekir. Bu sebeple kim olursa olsun, her kurumun kapasitesi nispetinde yoksullukla mücadelesi en azından takdirle karşılamak gerekir (Güneş, 2008: 11).

AK Parti'yi iktidar yapan ve iktidarını sağlamlaştıran unsurlardan sosyal politika uygulamalarının somut bir göstergesi olarak kısaca şunları söylemek de mümkündür. 2002-2012 yılları arasında, gelir düzeyi yüksek %10'luk kesim ile en yoksul %10'luk kesim arasındaki katsayı %18'den %11'e düşürülmüştür. Bu dönemde, sosyal yardım harcamalarının GSYİH'ya oranı yaklaşık 2,5 kat artmıştır. 1994'te %2,9 olan gıda yoksulluk oranı daha 2003'de %1,3'e gerilemiş ve açlık sınırının altında yaşayanların oranı kaygı verici olmaktan çıkarılmıştır (Gül, Sallan-Gül ve Memişoğlu, 2007: 250). Bunları destekler nitelikte, kişi başına GSYİH'nın yetersiz olduğu, kalkınma sürecinde insana önem verilmesi ve bu çalışmaların daha geniş bir şekilde sosyal göstergelerle desteklenmesi gerektiği düşüncesine dayanan İnsani Gelişmişlik Endeksine (İGE) bakıldığında; Türkiye, İGE'nde 2001'de dünyada 96. sırada iken, 2011 yılında ise 92. sıraya ve 2015'de 64. sıraya yükselmiştir. 2018 İGE'nde, ise 189 ülke arasında 59. olmuş ve geçen yılki raporda "yüksek insani gelişme" kategorisindeyken ilk kez "en yüksek insani gelişme" kategorisinde yer almıştır (Bkz. UNDP, 2020). Kısacası; bahsi geçen istatistiklerden hareketle, Türkiye'nin yoksullukla mücadele çabası ve çalışmalarında dünya ülkeleri arasında nispeten iyi bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bu durum, Avrupa ülkelerine kıyasla düşük olmakla birlikte, Türkiye gerçekliği içerisinde küçük olmadığı gibi işlevsiz de değildir. Üstelik yoksullukla mücadele başlayıp biten değil

sürdürülmesi gereken bir süreçtir. Dolayısıyla AK Parti'yi iktidar yapıp bunun devamını sağlayan sosyal politika uygulamalarını, sadece "bir paket makarna" ya da "bir torba kömür"den ibaret saymak birçok şeyi görmezden gelmek anlamına gelmektedir (Yaylı, 2009: 402).

6. SONUÇ

Göç olgusu, dünyadaki birçok şehirde sebep olduğu çarpıklıklarla birçok soruna kaynaklık etmiştir. Bu sorunlara, şehre gelen insanların şehrin her düzleminden dışlanması da eklenince; şehir, göçmenler için yaşanması zor bir mekâna dönüşmüştür. Sonuçta, şehrin çeperlerinde, her türlü imkândan yoksun olarak sorunlarıyla kendi başlarına uğraşmak zorunda kalan *madun kesimler* ortaya çıkmıştır. Bu kesimler, şehrin kötü hayat şartlarının zorlamasıyla gündelik ve sessiz yürüttükleri yeni bir siyaset tarzı keşfetmişlerdir. Bayat, *madunların* kaçak hayatlarını anlatan bu siyasetin kodlarını ararken, İran'da birçok değişime kaynaklık yapan ancak özünde siyasi amaç taşımayan bu siyasete (*sokak siyaseti*) ilişkin özgün bir teorik çerçeve ortaya koymuştur.

Çalışmalarının sunuş kısmındaki göndermelerden ve Ortadoğu ülkelerine dair yaptığı genellemelerden anlaşıldığı üzere; Bayat'ın *sokak (madun) siyaseti* bağlamında yaptığı tespitler, yoğunluk dereceleri farklı olsa da Türkiye için de geçerlidir. Zira Türkiye'de 1970-2000 yılları arasında yaşanan kriz ve süreçlerde, yoksullukla mücadelede yetersiz kalındığı gibi, 1980 sonrası benimsenen liberal politikalardan dolayı da devlet "sosyal" olmaktan hızla uzaklaşmış ve yoksulluk, *maduniyete* dönüşmüştür. Türkiye'de *maduniyet* nitelik ve nicelik olarak sürekli artmış ve *madun kesimler*, hayatta kalabilmek ve karşılaştıkları sorunlarla baş edebilmek için İran'daki gibi *madun (sokak) siyaseti* pratiklerine mecbur kalmışlardır. Sadece ekonomik ve sosyal amaçlarla oluşan bu siyaset, doğal bir sonuç olarak Türkiye'de, Bayat'ın ifadesiyle, devrimden kadar etkili bir süreç başlatmış ve bu süreç, 1990'lı yılların ortasına kadar devam etmiştir.

Ancak Türkiye'de 1990'lı yılların ortasından itibaren *madunlar* açısından, sorunları çözme ve mağduriyetleri gidermede yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, RP'nin Kâğıthane Belediyesini kazanmasıyla birlikte başlattığı ve sorunları çözmede madun siyasetine ihtiyaç bırakmayan sosyal belediyecilik uygulamaları, madunlardan teveccüh ve destek görmüştür. Yeni süreç, aynı zamanda madunları siyasetin öznesi yapan ve dolayısıyla Türk siyasetini derinden etkileyen birçok gelişmeyi de tetiklemiştir. Bunlardan en önemlisi, *yoksulluğun* ve *maduniyetin* önemli bir siyasi bir unsur olarak keşfedilmesi olmuştur. Bu keşif, madunları, *madun (sokak) siyasetini* aşan şekilde doğrudan siyasi amaçlı faaliyetlere yöneltmiştir. Artık Türkiye'de, çok partili demokratik sistemin de bir getirisi olarak, her şeyiyle madunları dikkate alan, onlarla sağlıklı iletişim kuran ve taleplerine karşılık veren partilerin seçim kazanıp iktidar olduğu bir süreç başlamıştır. *Madunların* değişen bu ruh haliyle oluşmaya başlayan yeni süreç, kısa sürede kendilerine yönelik politika ve uygulamalara önem veren RP'yi 1994 Mahalli İdareler Seçimleriyle belediyelerde iktidara taşımıştır.

1994 krizinin etkisinin sürdüğü böylesi bir dönemde, İstanbul'da RP'den Recep Tayyip Erdoğan büyükşehir belediye başkanı seçilmiştir. Erdoğan, göreve geldiği ekonomik kriz sonrası dönemde ortaya koyduğu performans ve uyguladığı *sosyal belediyecilik* sayesinde, *madun kesimlerin* güvenini kazanmış ve kendisine olan siyasi destek giderek artmıştır. Sonrasında Erdoğan'ın kurduğu AK Parti de, 1994 krizinin etkileri daha henüz silinmeden 28 Şubat (1997) Sürecinin ve 1999-2001 krizinin çıktığı ve toplumun, iktidar ve muhalefetiyle tüm partilerden ve mevcut siyasetten umudunu kestiği bir dönemde Türk siyasi hayatında yerini almıştır. Dolayısıyla yaşanan krizler, adeta AK Parti'nin lehine işleyerek ona iktidarın yolunu açmıştır.

Öte yandan RP'nin devamı olduğunu söyleyen diğer partiler kendilerini yenileyemedikleri için, RP tabanının büyük bir kısmı, Erdoğan'ın başarılarının da etkisiyle, yeni bir umut olarak gördükleri AK Parti'ye yönelmiş ve AK Parti, RP'nin yereldeki iktidarını devralmıştır. AK Parti, hem 1994'ten beri kazanılan birikim ve tecrübeye sahip çıkan, hem de bu durumu *madunlara* yönelik yeni politikalarla geleceğe taşıyan bir süreç başlatmıştır. Bu süreçte; siyasetinin merkezine *madunları* koyan, onlarla mahalleden ülke seviyesine kadar güvene dayalı ilişkiler kuran ve çözüm odaklı sosyal projeleri hayata geçiren yaklaşımıyla *madun kesimlerin* büyük desteğini kazanmıştır. Bu destek, *madun gençlere* gelecek vaat eden, partide ilerleme ve ülke siyasetini değiştirme umudu aşılayan söylemlerle daha da güçlenmiştir. Güçlenen destek, 2002 Seçimleriyle AK Parti'yi iktidara taşımıştır.

Kurulduğu günden itibaren *madun kesimleri* siyasi bir özne olarak keşfeden AK Parti, iktidar olduktan sonra onların sistem üzerinde artan başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel ve hatta dini taleplerini partinin siyasi amaçları doğrultusunda seferber etmeye başarmıştır. Bu süreçte, RP'den devraldığı birikim ve yaşanan ekonomik ve sosyokültürel krizlerin vermiş olduğu tecrübe AK Parti için belirleyici olmuştur. Bu tecrübeyle, hem yerelde hem de merkezi yönetimde *madunları* merkeze almış ve *madunların* yaşadığı ekonomik, sosyal, kültürel, dini vb. sorunlarının çözümüne ve hayat şartlarının iyileştirilmesine katkı sağlayacak politikaları öncelemiştir. Bir temsil siyaseti olarak ortaya koyduğu politikalar, bir yandan *madunların* sorunlarını çözme şeklinde işlerken, diğer yandan onlarla AK Parti arasında özdeşlikler kurmasıyla, *madunların* kamu nezdinde temsili kadar siyasi çabalarının parti için seferber edilmesine imkân sağlamıştır. Böylelikle AK Parti, onların siyasi sermayesini yerelden ülkeye örgütleyerek, aralarında kendisini uzun yıllar iktidar yapacak bir ilişki kurmuştur.

Kısacası, AK Parti, başta dar gelirliler olmak üzere toplumda farklı şekillerde ve konularda *maduniyet* yaşamış kesimler sayesinde 2002 yılında iktidar olmuş ve bu iktidar, yine onlar sayesinde uzun yıllardır devam etmektedir. AK Parti'nin bu başarısının arkasında ise, özellikle belediyecilik dönemlerinden süzülerek gelen ve *madunlardan* büyük destek gören çok yönlü sosyal politikalar yer almıştır. Dolayısıyla AK Parti, 2002'de %34,5 ile başlayıp her seçimde oyunu artırarak bugün %50'ye yakın bir oy potansiyeline ulaşmışsa; bunun en temel sebebi, sadece yoksulluk söylemleriyle idare edilebilir olmaktan çoktan çıkmış olan *madunlar*dır. Üstelik bu ilişki, bugün tek taraflı değildir; *madunlar*, AK Parti'yi iktidar yapıp güçlü kılarken, bu kesimler de AK Parti sayesinde gittikçe güçlenmiş ve sorunlarını bir şekilde çözmüş olan *orta sınıf* olmaya doğru yol almışlardır.

KAYNAKÇA

AKŞİN, S. (t.y.). "Siyasal Tarih: 1995-2003" (Haz.) AKŞİN, S., Yakınçağ Türkiye Tarihi 2: 1980-2003, Milliyet Kitaplığı, İstanbul.

ALTAN, Ö. Z. (2008). Sosyal Politika, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

ATAAY, F. (2008). Neo-liberalizm ve Muhafazakâr Demokrasi 2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyasal Değişimin Dinamikleri, De ki Basım, Ankara.

AUYERO, J. (2001). Poor People's Politics, Duke University Press, London.

AYDIN, H. (2018). "AK Parti Döneminde Yoksullukla Mücadele", PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (1): 87-104.

BAKAN, S. ve ÖZDEMİR, H. (2012). "Sosyal Politika Açısından CHP ile AKP'nin Karşılaştırılması", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 3(1): 22-50.

BAKIREZER, G. ve DEMİRER, Y. (2013). AKP'nin Sosyal Siyaseti (Der.) Uzgel, İ., Duru, B., AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu içinde, Phoenix Yayınevi, Ankara, 153-178.

BAYAT, A. (2006). Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset (Çev.) GÖKMEN, Ö. ve DEREN, S., İletişim Yayınları, İstanbul.

BAYAT, A. (2008). Sokak Siyaseti (Çev.) TORLAK, S., Phoenix Yay., Ankara.

BEŞİRLİ, H., KOÇANCI, M., BAKIR, M. A., ÖZDEMİR, Z. ve YALÇINKAYA, M. (2016). Sosyal Konut Uygulamaları ve Yoksulluğun Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Siyasal Kitabevi, Ankara.

BORA, A., CAN, K., ÇİĞDEM, A., ERDOĞAN, N., LAÇİNER, Ö., OCAK, E.,ve ŞEN, M. (2007). Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

BUĞRA, A. (2015). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, İstanbul.

BULAÇ, A. (2009). Göçün ve Kentin Siyaseti, Çıra Yayınları, İstanbul.

CANDAŞ, A. ve BUĞRA, A. (2011). "Change and Continuity Under an Eclectic Social Security Regime: The Case of Turkey", Middle Eastern Studies, 47(3): 515-528.

CASTELLS, M. (1983). The City and Grassroots, University of California Press, Berkeley.

COHEN, R. (1982). "Cities in Developing Societies", (Der.) H. ALAVI nad T. SHANIN, Introduction to the Sociology of "Developing Societies, Londra: Macmillan, 366-386.

ÇELİK, A. (2010). "Muhafazakâr Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım-Yükümlülük Yerine Hayırseverlik", İ.Ü.SBF Dergisi, 42: 63-81.

DOĞAN, S. (2017). Mahalledeki AKP: Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma, İletişim Yayınları, İstanbul.

DURMAZ, O. S. (2016). "Neo-Liberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP", Çalışma ve Toplum Dergisi, 1(48): 143-167.

ERDER, S. ve İNCİOĞLU, N. (2013). Türkiye'de Yerel Politikanın Yükselişi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.

ERGENE, B. (1999). "Mâduniyet Okulu, Post-Kolonyal Eleştiri ve Tarihte Bilgi-Özne Sorunu: Osmanlı Tarihçiliği İçin Yeni Dersler mi?", Osmanlı: Muktedirler ve Madunlar içinde, Toplum ve Bilim, (83), 32-47.

ERYILMAZ, B. (1998). "Belediyelerin Sosyal Görevleri", İstanbullu Dergisi, (3): 20-21.

ES, M. ve ŞENGÜL, R. (2007). "Türkiye'de Kentsel Yoksulluk: Gebze Örneği", Çevre, Kentleşme Sorunları ve Çözümleri Kongresi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1: 353-373

GORZ, A. (2001). Yaşadığımız Sefalet (Çev.) TUTAL, N., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GÜL, H., SALLAN-GÜL, S. ve MEMİŞOĞLU, D. (2007). "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", (Der.) ÖZGÜR, H. ve KÖSECİK, M., Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar II: Uygulama, Nobel Dağıtım, Ankara.

GÜNEŞ, S. (2008). Sosyal Yardımların Sunumunda Yeni Bir Yaklaşım Olarak Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri ve Yoksullukla Mücadeledeki Etkisi, V. Aile Şurası Bildiri Kitabı, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar G.M. Yay., Ankara, 161-178.

HAMDEMİRCİ, M. ve EYÜBOĞLU, E. (2018). "Milli Görüş Belediyeciliği Yeniden mi Başlıyor? Milli Görüşün Sosyal Belediyecilik Anlayışı ve Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi", Route Educational and Social Journal, 5(8): 1442-1451.

İÇDUYGU, A. ve SİRKECİ, İ. (1999). "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", (Ed.) BAYDAR, O., 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

KAN, P. (2011). Fakirlikle Mücadelede Kamu Politikaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

KARABULUT, A. (2007). Türkiye'deki İşsizliği Önlemede Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği, Uzmanlık Tezi, ÇSGB Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

KIZILKAYA, A., OSMANOĞLU, E., ÇETİN, S., KURT, T. ve ERDEM, T. (2010). Türkiye'de Yoksulluk Algısı, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Anıl Grup Matbaacılık, Ankara.

KOÇAL, V. (2016). "Sosyal Devletten Sosyal Yardımlaşmaya Dönüşüm Sürecine Teorik Bir Çerçeve Denemesi". (Ed.) ASLAN, S. ve DEMİRHAN, D., Türk Siyasal Hayatında AKP Dönemi, Ekin Yayınevi, Bursa, 71-106.

KORAY, M. (2012). Sosyal Politika. İmge Kitabevi, Ankara.

KÖK, S. (2011). Kent Yoksulluğu ve Siyaset: Ankara Örneği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

METİN, O. (2011). "Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar", Çalışma ve Toplum Dergisi, 1: 179-200.

ÖNİŞ, Z. (2010). "AKP'nin Ekonomi Politiği" (Ed.) YAVUZ, M. H., AKP Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri, Kitap Yayınevi, İstanbul, 259-282.

ÖZDEMİR, G. (2013). "Tampon Mekanizmadan Siyasal Aktörlüğe Hemşehri Dernekleri", Turkish Study, 8(6): 943-959.

ÖZDEMİR, G. (2014). Hemşehri Derneklerinin Baskı Grubu Niteliği, Nobel Dağıtım, Ankara.

ÖZKAZANÇ, A. ve AĞTAŞ, Ö. (2006). "Kaçak Hayatlar ve Sokak Siyaseti: Asef Bayat Üzerine Bir Değerlendirme", Birikim Dergisi, 208: 13-26.

ÖZTÜRK, H. ve GÜL, H. (2012). "Sosyal Belediyecilik Sosyal Devlete ve sosyal Haklara Bir Alternatif mi?", IV. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, Petrol İş Yayını, İstanbul, 377-392.

ÖZUĞURLU, M. (2003). "Sosyal Politikanın Dönüşümü: Sıfatın Suretten Kopuşu", Mülkiye Dergisi, 27(239): 59-74.

PARK, R. (1982). "Human Migration and Marginal Man", American Journal of Sociology, 33(6): 881-893.

SAĞLAM, S. (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 5: 33-44.

SEZAL, İ. (1992). Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

SINGER, A. (2012), İyilik Yap Denize At: Müslüman Toplumlarda Hayırseverlik (Çev.) ÖZDAMAR, A., Kitap Yayınevi, İstanbul.

SPIVAK, G. C. (1988). Subaltern Studies: Deconstructing Historiography, (Der.) R. GUHA and G. C. SPIVAK, Selected Subaltern Studies, Delhi: Oxford University Press.

STONEQUIST, E. (1935). "The Problem of the Marginal Man", American Journal of Sociology, 41(1): 1-12.

SÜMER, Ç. ve YAŞLI, F. (2010). "Liberal Muhafazakâr İttifak Üzerine Notlar" (Der.) SÜMER, Ç. ve YAŞLI, F., Hegemonyadan Diktatoryaya Akp ve Liberal Muhafazakâr İttifak, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 9-27.

ŞENTÜRK, H. (2016). Belediyecilikte Değişim ve Dönüşüm (2): AK Beldiyecilik, İşaret Yayınları, İstanbul.

ŞENTÜRK, H. ve KOCABAŞ, H. (2016). Belediyecilikte Değişim ve Dönüşüm (1): Refahlı Yıllar, İşaret Yayınları, İstanbul.

ŞENYAPILI, T. (2000). "Enformel Sektör: Devingenlikten Durağanlığa/Gecekondulaşmadan Apartmanlaşmaya", (Kord.) AKDER, H. ve GÜVENÇ, Yoksulluk (Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu), TESEV Yayını, 161-183.

TARIM, Ş. (2013). "Halk Milli Görüş Belediyeciliğini Özledi", Milli Gazete, https://www.milligazete.com.tr/haber/1065873/halk-milli-gorus-belediyeciligini-ozledi, (13.02.2020).

TEPAV (2010), Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları, www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/277, (21.02.2016).

TEZEL, A. (2007). "Yaşlı ve Hastalara Evde Bakım Parası Geliyor", www.alitezel.com/tezel/index.php?sid=yazi&id=3372, (25.02.2020).

TEZEL, A. (2009). "18 Yaşından Küçük Bütün Çocuklar GSS'lidir", www.muhasebetr.com/ulusalbasin/haber_oku.php?haber_id=1047, (27.02.2020).

TUĞAL, C. (2012). "Fight or Acquiesce? Religion and Political Process in Turkey's and Egypt's Neo-liberalizations", Development and Change, 43(1): 23-51.

TURAN, A. E. (2008). Türkiye'de Yerel Seçimler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

TÜMTAŞ, M. S ve ÇELİKKALELİ, Ö. (2014). "Kente Göç Sosyal Dışlanmışlık ve Ergenlerdeki Psikolojik Belirtileri", (Ed.) KEÇELİ, A. ve ÇELİKOĞLU, Ş., Kent Çalışmaları I, Detay Yayıncılık, Ankara, 41-66.

TÜRKÖZ, E. N. (2014). "Küreselleşmeden Maduniyete: Asef Bayat Perspektifi", Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (1), 85-100.

TÜZÜN, S: (2012). "AKP Oyları Nereden Geliyor", bianet.org/bianet/siyaset/139325-akp-oylari-nereden-geliyor, (29.02.2020).

URHAN, G. ve URHAN, B. (2015). AKP Döneminde Sosyal Yardım. (Der.) KORAY, M. ve ÇELİK, A., Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika. İletişim Yayınları, İstanbul, 229-258.

WORSLEY, P. (1984). The Three Worlds. Londra: Wiedenfeld and Nicolson.

YAYLI, H. (2009). "Türkiye'de Belediyelerin Kentsel Yoksulluk ile Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Kırıkkale Belediyesi Örneği", 4. Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı-I, TODAİE Yayınları, Ankara, 399-413.

YILMAZ, Z. (2015). AKP ve Yoksulluk: Paternalizm, Muhtaçlaştırma ve Yeni Tahakküm Stratejileri, http://ayrintidergi.com.tr/akp-ve-yoksulluk-paternalizm-muhtaclastirma-ve-yeni-tahakkum-stratejileri/ (25.02.2020)

YILMAZ, R. (2014). "Teorinin Pratiğe Üstünlüğü: Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partili Yıllar" (Ed.) TOK, N., ÖZEL, M. ve KOÇAL, V., Yeni Sağ Küreselleşme ve Türkiye, Türkiye'nin Adalet ve Kalkınma Partili Yılları, Orion Kitabevi, Ankara, 227-274.

YILMAZ, S. (2016). "Milli Görüş Hareketi: Toplumsal Hareketlerde Çerçeve Değişimi Etkisi", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(4) (Nisan Özel): 1164-1185.

YILMAZ, Z. (2014). "AKP ve Devlet Hayırseverliği: Minnet Ekonomisi, Borç Toplumu ve Siyasal Sermaye Birikimi", Toplum ve Bilim, 128: 32-70.

ZABCI, F. C. (2003). "Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak mı, Zengini Yoksuldan Korumak mı?". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58(1): 215-239.

www.ailevecalisma.gov.tr/raporlar/yillik-faaliyet-raporlari/ (20.02.2020).

www.akparti.org.tr/ak-kadro/hukumetler/hukumet/ (25.02.2020).

www.ankara.bel.tr/files/4615/5842/4943/2018faaliyet_raporu.pdf (10.02.2020).

www.hdr.undp.org/en/data, (25.02.2020).

www.hurriyet.com.tr/ekonomi/yesil-kart-harcamasi-18-kat-artti-9519484, (11.03.2020).

www.ibb.istanbul/Uploads/2019/5/IBB-FAALIYET-RAPORU-2018-v4.pdf (10.02.2020).

www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 (31.12.2019).